1T1 166

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 43 | 2009 | Nr. 3

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
Luitenant-generaal Karel van der Heijden (1826-1892), 'Koning Eénoog', ook bekend als 'Kareltje Eénoog'. Olieverfschilderij J.J. Hartong, 1898. Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen 'Bronbeek', Arnhem. Foto: Ab Baak, Mediacentrum Staf Commando Opleidingen (Koninklijke Landmacht).
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

Vooromslag binnenzijde
Links: Franse Zouaaf. Aquarel van Carl Henckel (1862-na 1928), 1911.
Legermuseum, Delft.

Rechts: Kruis voor Recht en Vrijheid 1951.
Particulier bezit.

Achteromslag
'In de Bataviasche Planten- en Dierentuin', een oppasser met twee Sumatraanse olifanten in de dierentuin van Batavia, 1941. Vooromslag van het blad *d'Oriënt*, 31 (1941).
Met dank aan Tristan Broos.

Achteromslag binnenzijde
Foto's van het bezoek van de Prins van Oranje aan Afghanistan.
© Rijksvoorlichtingsdienst.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Jacques A.C. Bartels
Drs. Anselm van der Peet
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2.000/3.000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2.000/3.000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk A4 per keer € 100,-.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Jacques A.C. Bartels

Redactioneel
(Op naar Sinterklaas) 3
Drs. Louis Ph. Sloos

Het Nederlandse gespensysteem op decoraties, van pacificatie tot vredesmissies 1846-2008 4
Henny Meijer

Een 'voorbeeldloze tuchtiging'. Het militaire optreden van Karel van der Heijden in Atjeh, 1879 15
Drs. Azarja Harmanny

August en Ignace Wils, Zouaven in Italië en Spanje 24
Rende van de Kamp

De Nederlandse bijdrage aan de verdediging van de Centrale Sector 32
Prof. dr. Jan Hoffenaar

Nogmaals de olifanten van het KNIL 39
Jacques A.C. Bartels

Recensieartikel 44

Literatuursignaleringen 46

Prijs los nr. € 7,50

Van de voorzitter

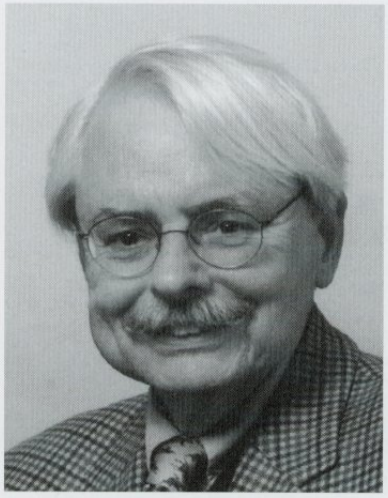

Met oprecht genoegen denk ik, mogen we constateren dat ook het derde nummer van het vernieuwde Mars weer inhoudelijk interessante artikelen biedt. Het is voor de redactie plezierig werken met een groeiend aantal auteurs die graag willen publiceren in ons blad. Ook het komend jaar verenigingsjaar weten wij ons nu al verzekerd van voldoende kopij.
Daar waar wij als redactie geen grote moeite hebben om aan artikelen te komen, zo anders ligt het als het om de vervulling van de vacature van penningmeester gaat. Het Bestuur heeft zich afgelopen jaar diverse malen deze prangende vraag tot U gewend. Het is teleurstellend te moeten constateren dat er hoegenaamd geen reacties op dit verzoek zijn gekomen. Een vereniging kan een tijdje zonder voorzitter, zelfs zonder secretaris, maar niet zonder penningmeester. Wij als Bestuur hebben diverse scenario's ontwikkeld hoe om te gaan met dit vervelende feit. Wil Zaagman zal na jaren de vereniging trouw gediend te hebben, definitief zijn functie als penningmeester neerleggen. Eén van deze scenario's is zoveel mogelijk uit te besteden. Maar, dat kunt U begrijpen, hier hangt wel een prijskaartje aan. Op de korte termijn is dit wel een serieuze optie, maar dit gaat onherroepelijk consequenties hebben voor de kosten van het lidmaatschap. Ik schrijf 'op de korte termijn' omdat de verantwoordelijkheid immers niet uitbesteed kan worden. Het spreekt vanzelf dat bovengenoemd scenario in onze ogen niet meer dan tijdelijk soulaas biedt.
Er moet een opvolger/-ster voor Wil Zaagman komen!
In het vorige nummer stond het programma van een aantrekkelijke excursie naar de IJssellinie. Tot onze teleurstelling hebben zich voor deze dag slechts twee (!) leden aangemeld. Deze excursie is dus afgelast. Ook voor dit najaar hebben wij een excursie georganiseerd. Op zaterdag 24 oktober bent U al dan niet vergezeld van Uw partner van harte welkom op Paleis Het Loo waar we in nauwe samenwerking met het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden een symposium *Oranje en de Krijgsmacht* georganiseerd hebben. Het programma vindt U elders in het blad en is uiteraard ook op onze website www.marsethistoria.nl te bekijken. In totaal kunnen honderd personen deelnemen aan deze dag. Dat lijkt veel, maar wij denken dat met name ook partners een leuke en interessante dag in Het Loo kunnen hebben. Zij hoeven dus niet noodzakelijkerwijs het symposium bij te wonen. Bent U geïnteresseerd, meldt U zich dan zo spoedig mogelijk aan. Begin oktober maken wij de balans op.
Zijn er dan onvoldoende aanmeldingen, dan annuleren wij deze studiedag. Het Bestuur zal dan in overweging nemen niet langer excursies en studiedagen te organiseren omdat er kennelijk aan deze activiteiten binnen onze vereniging onvoldoende behoefte bestaat.
Mocht U zich niet in deze constatering kunnen vinden, laat dan de secretaris horen waar Uw belangstelling wél naar uit gaat. Wij leren graag!
Voor de rest is er wel degelijk reden tot tevredenheid. Het blad mag zich in toenemende belangstelling verheugen en het ledental vertoont, na een fors verlies de afgelopen jaren, weer een stijgende lijn. Het lijkt er op of we er aan mogen gaan denken de steigers weg te halen. Mars et Historia verdient dat ook!

Met opgewekte groet,

Jacques A.C.Bartels

Redactioneel

Op naar Sinterklaas

Het eerste artikel in dit derde nummer drukt ons mooi met de neus op de feiten wat betreft de internationale inzet van Nederlandse troepen. De vele gespen uit de afgelopen jaren, met niet in alle gevallen (nog) even bekend in de oren klinkende geografische namen, zijn daar stille getuigen van. Het is overigens wel heel toepasselijk om aan de hand van een artikel over decoraties herinnerd te worden aan of gewezen te worden op deze inzet van de Nederlandse krijgsmacht. Dit artikel heeft een dubbele lading.
Het is goed om de materiële militaire cultuur van nu, zoals in voornoemd artikel voor een deel het geval is, vast te leggen. Wat weten mensen nu over bijvoorbeeld Uruzgan wat wij straks of de volgende generaties graag zouden willen weten? Het zou daarom goed zijn als er meer auteurs zouden zijn die aandacht kunnen besteden aan uiteenlopende aspecten van het materieel, de uniformen, de uitrusting, vakliteratuur, wapens, et cetera, in combinatie met feiten over de toepassing en de betekenis bij recente operaties. Militaire geschiedenis is ook de geschiedenis van het gereedschap van de militair in de ruimste zin.
Gezien de volstrekt willekeurige samenstelling van dit nummer is het overigens opmerkelijk dat het internationale karakter dat zich aftekent in het eerste stuk, inderdaad wordt weerspiegeld in de overige stukken.
De redactie heeft het vertrouwen dat de onderwerpen van deze goed geschreven en lezenswaardige artikelen de lezers van *Mars et Historia* na aan het hart zullen liggen. Inclusief de nuchtere recensie van het boek *Mijn ruiters*, de vele literatuursignaleringen en last but not least spin-off naar aanleiding van artikelen in het vorige nummer, is het hopelijk een nummer geworden dat niet alleen rechtdoet aan onze verenging maar aan het vakgebied in het algemeen.
De redactie wil u er overigens op wijzen dat de auteur bij zijn of haar artikel zelf beeldmateriaal moet aanleveren conform de richtlijnen die zijn vastgesteld. Deze zijn te vinden op de website van de vereniging. Bijdragen die daar niet aan voldoen kunnen niet geplaatst worden.
Kort nadat dit nummer bij u wordt bezorgd zal de redactie zich buigen over de volgende en tevens laatste *Mars et Historia* van dit jaar, alsmede over volgend jaar! Het wordt in ieder geval weer een gevarieerd nummer, met een knipoog naar Sinterklaas. Als de goedheiligman niet op missie mag ontbreken, dan ook niet in *Mars et Historia*. Wat daarmee wordt bedoeld ziet u in het decembernummer!

Louis Ph. Sloos,

Hoofdredacteur.

Het Nederlandse gespensysteem op decoraties, van pacificatie tot vredesmissies 1846-2008[1]

Henny Meijer

Inleiding

Gespen op decoraties vergemakkelijken het onderzoek naar onderscheidingen, officieel phaleristiek geheten. Plaatsnamen met jaartallen zoals weergegeven op deze gespen, weerspiegelen de krijgsgeschiedenis van een land.
Eind achttiende eeuw voerde Groot-Brittannië als eerste gespen voor krijgsverrichtingen in. Totdat in het Verenigd Koninkrijk een Algemeen Ereteken werd ingevoerd werden speciale decoraties toegekend. Andere Europese landen volgden dit gespensysteem in de tweede helft van de negentiende eeuw.
De belangrijkste Nederlandse krijgsverrichting in de vroege negentiende eeuw was de geallieerde zege op Napoleon, de Slag bij Waterloo op 18 juni 1815. Als commandant van 1e Legerkorps nam de Prins van Oranje, de latere koning Willem II, deel aan deze slag. Hij had al eerder gediend onder Wellington tijdens de Napoleontische Oorlog op het Iberisch schiereiland (1806-1814) en had zich onderscheiden bij het beleg van Rodrigo en Badagos, de slag bij Salamanga, bij de verovering van Madrid, Burgos en de slagen bij Vittoria, Pyrenees en Nivelle. Hij werd beloond met de Army Gold Medal en zelfs met het Army Gold Cross met twee gespen, voor Vittoria en Salamanga. Hij is met deze versierselen vereeuwigd op een schilderij dat op een prominente plaats hangt in de Eerste Kamer van de Staten-Generaal. In Nederland moest na Waterloo een nieuw eigen decoratiestelsel opgebouwd worden. Ook hier werd in de loop van de negentiende eeuw een gespensysteem ingevoerd.

C. van Houten, kapitein der infanterie van het Nederlandsch-Indisch Leger.
Documentatie auteur.

Herinneringsdecoraties

In 1813 werd Nederland een koninkrijk onder Willem I. Het nieuwe koninkrijk bestond uit een noordelijk en een zuidelijk deel, het huidige Nederland respectievelijk België. Na de Franse bezetting moest de Nederlandse krijgsmacht opnieuw worden opgebouwd. Ook in de koloniën in Oost-Indië moest het gezag worden

[1] Speciale dank aan mevrouw Joyce van der Horst, Bureau onderscheidingen Ministerie van Defensie.

De onderscheidingen van C. van Houten, Ridder Militaire Willems-Orde 3e klasse, met de gespen Borneo 1850-1854 en Atjeh 1873-1874.
Particulier bezit.

hersteld, onder andere door de langdurige Padrie- (1822-1837) en de wrede Java-oorlog (1825-1830).
De opstand in 1830 in de Zuidelijke Nederlanden leidde tot de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831. Na aanvankelijk succes bij Hasselt en Leuven tegen de opstandige zuiderburen, verhinderde Franse hulp de eindzege, hetgeen resulteerde in de strijd rond Antwerpen (1832), waarbij de Nederlandse bezetting van de vesting gedurende vijfentwintig dagen een beleg en een bombardement moest doorstaan.
In 1831 werd voor het eerst in de Nederlandse militaire geschiedenis een herinneringsdecoratie uitgereikt aan militairen die bij een campagne betrokken waren geweest (in dit geval ongeveer 30.000 man). Dit **Metalenkruis 1830-1831** diende als blijvende herinnering aan de Tiendaagse Veldtocht van 2-12 augustus 1831. Twee maanden eerder was reeds de **Medaille van den oorlog op Java, 1825-1830** ingesteld en uitgereikt aan Europese en inheemse officieren.
Deze decoraties kregen in 1833 navolging in de vorm van de **Medaille van de Citadel van Antwerpen, 1832**, bestemd voor de 5.000 verdedigers van de citadel tegen de Fransen.
Deze vloedgolf van decoraties riep weerstand op. Vertolker van deze gevoelens was de Prins van Oranje, de Held van Waterloo. De Prins vreesde dat er teveel onderscheidingen zouden ontstaan als voor ieder wapenfeit een aparte decoratie werd ingesteld. Het aanzien van deze eretekenen en van hun dragers zou daardoor sterk worden geschaad. Hij stelde daarom voor om, naar Brits model, een Algemeen Ereteken voor Krijgsverrichtingen in te stellen, met op het lint een gesp waarop het desbetreffende wapenfeit zou worden vermeld. De verdedigers van de citadel zouden conform dit systeem bijvoorbeeld een citadel gesp hebben ontvangen om te bevestigen aan het lint van het Metalen Kruis.
Het advies werd weliswaar overgenomen door zijn vader Koning Willem I in het Koninklijk Besluit (K.B.) van 31 mei 1833 no. 123, maar niet ten uitvoer gebracht. Een schets van het voorgestelde Algemeen Ereteken voor Krijgsverrigtingen is bij het K.B. gevoegd. De gelijkenis van de gesp met die van het Army Gold Cross van de prins zelf is treffend.
Tijdens de creatie van het Duitse keizerrijk naderde Pruisen met de verovering van Sleeswijk-Holstein van Denemarken ook de Nederlandse grens. Deze bedreiging was voor koning Willem III aanleiding om alle Nederlandse weerbare mannen wakker te schudden. Daartoe werd van 25 tot en met 29 augustus 1856 te Amsterdam een eerste reünie gehouden 'voor alle geregdigen tot het dragen van het Metalen Kruis'. Tijdens deze reünie onthulde de koning op de Dam het Gedenkteken 1830-1831. Een jaar later werd het '25-jarige Herinneringsfeest aan den Laatsten Strijd op de Citadel van Antwerpen onder Neerlands vlag' gevierd. In 1865 volgde 'Het Nationaal Feest te Leiden ter eere van Oud-strijders van de jaren 1813-1815, en ter viering van het halve eeuwfeest der Militaire Willemsorde op 27 juni 1865'. Op deze luisterrijke bijeenkomst ontvingen de 'Helden van Waterloo' vijftig jaar na dato hun lang gewenste **Zilveren Kruis 1813-1815** als beloning voor de geleverde strijd.
Zoveel hulde voor de Oud-strijders van 1813-1815 veroorzaakte gevoelens van onvrede bij hen die dienden of gediend hadden in Nederlands-Indië en nooit er-

De Army Gold Cross met de gesp Nivelle (1806-1814).
Documentatie auteur.

Java-medaille (1825-1830).
Paticulier bezit.

Metalenkruis (1830-1831).
Particulier bezit.

Citadelmedaille (1832).
Particulier bezit.

kenning hadden gekregen. Behalve dan uiteraard zij die de **Java-medaille** hadden ontvangen. Aan Koning Willem III komt de eer toe dat hij deze erkenning invulling gaf. Hij voerde hiertoe bij K.B. van 31 mei 1833 no. 123, een **Algemeen Onderscheidingsteken** in, al werden er enige wijzigingen aangebracht. Bij K. B. van 19 februari 1869 no. 13 werd het **Kruis voor Belangrijke Krijgsverrigtingen** ingesteld, waaraan actiegespen konden worden bevestigd. Met terugwerkende kracht werden zelfs zes actiegespen ingesteld.
De instelling van de **Kraton-medaille 1873-1874** ging gepaard met de gesp 'Atjeh 1873-1874', die ook werd verleend aan de dragers van deze medaille. Dat lijkt een beetje teveel van het goede.
Weer werd er afgeweken van dit systeem door de instelling van het **Lombokkruis 1894**, hoewel géén gesp 'Lombok 1894' werd ingesteld.
Het aangehechte model-brevet bij het K. B. van 19 februari 1869 no. 13 kende overigens de volgende instructie: 'Invullen van rang of graad; naam van het schip, bataljon of regiment; krijgsbedrijf en jaartal, waarin het krijgsbedrijf heeft plaats gehad'. Deze brevetten op zich uit de periode 1869-1942 zijn van historische waarde.

Voor het tijdsbestek 1846-1942 werden in totaal drieëndertig verschillende gespen ingesteld, tweeëndertig voor Nederlands-Indië en een voor Guinea, West-kust Afrika:

1. BALI 1846
2. BALI 1848
3. BALI 1849
4. BORNEO 1850-1854
5. BONI 1859
6. BORNEO 1859-1863
7. GUINEA 1869-1870
8. DELI 1872
9. ATJEH 1873-1874
10. ATJEH 1873-1876
11. SAMALANGAN 1877
12. ATJEH 1873-1880
13. ATJEH 1873-1885
14. ATJEH 1873-1890
15. TAMIANG 1893
16. ATJEH 1873-1896
17. ATJEH 1896-1900
18. KORINTJI 1903
19. DJAMBI 1901-1904
20. GAJO EN LASLANDEN 1904
21. ATJEH 1901-1905
22. MIDDEN SUMATRA 1903-1907
23. ZUID-CELEBES 1905-1908
24. FLORES 1907-1908
25. KLEINE SOENDA-EILANDEN 1905-1909
26. ATJEH 1906-1910

Schets van het Algemeen Onderscheidingsteken volgens het K.B. van 31 mei 1833 no. 123.
Documentatie auteur.

Kruis voor Belangrijke Krijgsverrigtingen, ingesteld in 1869, met 33 gespen.
Particulier bezit.

Gesp Timor 1942.
Particulier bezit.

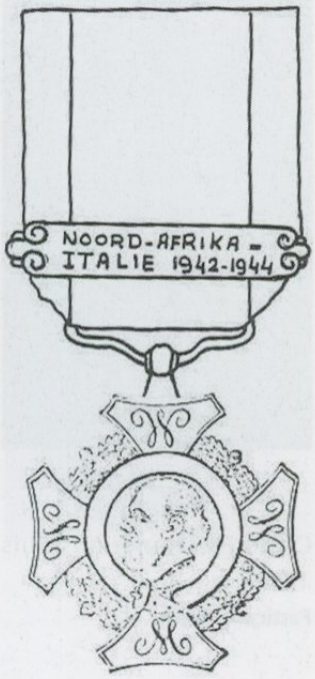

Oorlogsherinneringskruis 1944.
Particulier bezit.

27. ATJEH 1911-1914
28. W. AFD. BORNEO 1912-1914
29. N. GUINEA 1907-1915
30. CERAM 1915
31. TIMOR 1911-1917
32. W. KUST ATJEH 1925-1927
33. TIMOR 1942

Periode 1940-1945

Na de bezetting van Nederland en de eindstrijd van de Marine om Nederlands-Indië tegen Japan, bestond het belangrijkste inzetbare materieel van de Nederlandse krijgsmacht overzee uit de koopvaardijvloot. Deze zou dan ook een belangrijke rol spelen in de geallieerde oorlogvoering. Bij het instellen van dapperheidsonderscheidingen werd militaire moed echter boven die van burgerlijke moed gesteld. Koopvaardijpersoneelsleden waren in hun ogen burgers. De militairen waren van mening dat de koopvaardij niet deelnam aan krijgsverrichtingen. Ze was hooguit betrokken bij situaties 'in verband met vijandelijke actie'. Zo ging het ook bij de instelling van herinneringsonderscheidingen in 1943. De militairen wilden er twee terwijl koningin Wilhelmina voorstander was van één decoratie voor allen en koos de naam **Oorlogsherinneringkruis** (OHK).
De keuze viel op het **Oorlogsherinneringkruis-1944**. Hieraan werden vijf gespen voor algemene- en vier voor bijzondere krijgsverrichtingen verbonden. Het versiersel van het Oorlogsherinneringkruis zou vanwege de traditie gelijk zijn aan het Kruis voor Belangrijke Krijgsverrichtingen, met weglating van de tekst.
Na de bevrijding stond de regering voor de keuze het K.B. van 16 maart 1944 in te trekken of opnieuw vast te stellen. Het eerste was beter geweest, zodat het Kruis voor Belangrijke Krijgsverrichtingen uit 1869 had kunnen worden gecontinueerd. De keuze viel helaas dus op het opnieuw instellen van het Oorlogsherinneringskruis. Dit kwam tot stand bij K.B. van 6 januari 1948. Het werd een nieuw kruis met het omschrift 'Voor Krijgsverrichtingen' met de beeldenaar van Koningin Wilhelmina. Het aantal gespen werd aangepast:

Oorlogsherinneringskruis-1948
5 voor Algemene Krijgsverrichtingen:
KRIJG TER ZEE 1940-1945
OORLOGSVLUCHTEN 1940-1945kolom
OORLOGSDIENST KOOPVAARDIJ 1940-1945
OORLOGSDIENST VISSERIJ 1940-1945
KRIJG TE LAND 1940-1945
NEDERLANDSCH-INDIE 1941-1942

7 gespen voor Bijzonder Krijgsverrichtingen:
NEDERLAND MEI 1940
JAVA-ZEE 1941-1942

Oorlogsherinneringskruis 1948.
Particulier bezit.

Ereteken Orde-Vrede, ingesteld in 1947.
Particulier bezit.

Nieuw-Guinea-herinneringskruis 1962.
Particulier bezit.

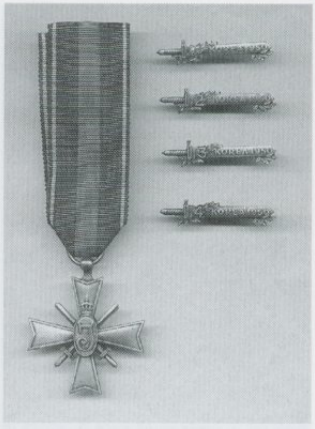

Kruis voor Recht en Vrijheid 1951.
Particulier bezit.

MIDDELLANDSE ZEE 1940-1945
JAVAZEE 1941-1942
MIDDELLANDSE ZEE 1940-1945
ARNHEM-NIJMEGEN-WALCHEREN 1944
NORMANDIE 1944
OOST-AZIE- ZUID-PACIFIC 1942-1945

Opvarenden van de koopvaardij kregen wel een decoratie met het opschrift 'Voor Krijgsverrichtingen', een duidelijke erkenning voor hun inzet onder vaak groot gevaar.
De gesp N 'Oost-Azie-Zuid-Pacific' heeft een Engels woord dat eigenlijk niet thuishoort op een Nederlandse onderscheiding; Stille Zuidzee was beter geweest. Met dit besluit diende zich wederom het gevaar van meer herinneringsdecoraties aan. Dat deed, zoals al in 1833 was verwoord, afbreuk aan onderscheidingen en hun dragers. In 1948 werd het **Mobilisatie-Oorlogskruis** (MOK) ingesteld voor hen, die gedurende de periode na 9 april 1939 hadden gediend, doch niet in aanmerking kwamen voor het Oorlogsherinneringskruis. Het was dus óf OHK óf MOK. Een grote groep, die voor hun inspanningen onder gevaar in aanmerking zouden kunnen/moeten komen voor een onderscheiding waren de leden van het verzet. Echter, de leiders van het Georganiseerd Verzet kozen er voor dat leden van het verzet niet in aanmerking mochten komen voor welke onderscheiding dan ook. Het zou alleen maar tot onbillijkheden leiden. Omdat bij het verstrijken van de jaren de sluimerende wens naar erkenning sterker werd, besloot een speciaal daartoe gevormd comité in de jaren tachtig van de vorige eeuw tot de instelling van het **Verzetsherdenkingskruis 1980**, dat in grote getale is uitgereikt. De oorspronkelijke gedachte zich niet te laten onderscheiden werd geheel losgelaten.

Nederlands-Indië en Nieuw-Guinea na de (gedeeltelijke) bevrijding van Nederland

Na de herovering van zuidelijk Nederland meldden zich vrijwilligers om Nederlands-Indië te bevrijden van de Japanse bezetter. Na een opleiding in Groot Brittannië voeren de eerste vrijwilligers naar het Verre Oosten om door de Britten in Singapore te worden opgehouden. Japan capituleerde al op 15 augustus 1945. De eerste aanwezige militairen waren de voortrekkers die uit de kampen waren bevrijd en onder andere moesten helpen met de wederopbouw van het KNIL. Zij werden geconfronteerd met het feit dat de zelfstandige staat Indonesië was uitgeroepen. Tussen 1946 en december 1949 werden vervolgens 140.000 militairen, de meeste dienstplichtig, voor een jaar naar Indonesië gezonden, waar zij twee tot vier jaar moesten blijven om te vechten.
In 1947 werd het **Ereteken voor Orde en Vrede** ingesteld. Gespen met een jaartal werden ingesteld voor hen die drie maanden in het bewuste jaar actieve dienst in Indonesië hadden verricht in de periode 3 september 1945- 27 december 1949. De gespen waren **1945**, **1946**, **1947**, **1948** en **1949**. (In 1999 volgden **1950** en **1951**). Omdat op het ereteken geen plaats staat vermeld was het beter geweest de gesp het opschrift 'Indonesië 1945' etc. te geven, zoals het Nederlandse Rode Kruis wel deed op de gesp voor haar medewerkers.
Het laatste koloniale bezit van Nederland in Azië was Nieuw-Guinea. Indonesië claimde in eerste instantie tevergeefs het bezit van wat zij noemde West-Irian, waarnaar Indonesische infiltranten werden gestuurd. Nederland zond circa zevenduizend militairen om het land tegen de Indonesische agressie te verdedigen en de infiltranten op te sporen. Deze Nieuw-Guinea-

UN Korea Service Medal 1951/1966.
Particulier bezit.

Gesp Libanon 1979.
Particulier bezit.

Gesp Sinai 1982.
Particulier bezit.

Kosovo-medaille, ingesteld in 2000.
Particulier bezit.

brigade stond, gelet op de grootte van het land, voor een schier onmogelijke taak. Nederland verloor de steun van de VS met als gevolg dat het op 31 december 1962 Nieuw-Guinea moest overdragen aan de Verenigde Naties (UN Security Force in West New Guinea), die op haar beurt in april 1963 het gigantische eiland overdroeg aan Indonesië. Aan circa zevenduizend Nederlandse militairen die in de periode van 28 juni 1958 tot 1 oktober 1962 minimaal drie maanden hebben gediend in Nieuw-Guinea of in de Wateren rondom dit eiland, werd het bij K.B. van 29 september 1962 ingestelde Nieuw Guinea-Herinneringskruis uitgereikt.

Missies Verenigde Naties / Multinationale Operaties 1950-1990

Nederland is medeoprichter van de UNO, the United Nations Organisations of meestal genoemd de Verenigde Naties (VN). Resoluties van haar Veiligheidsraad formuleren een mandaat dat zaken doel, taken, bevoegdheden, middelen en structuur van de Vredesmacht bepaalt. (Waarnemen, afdwingen, handhaven en hulpverlening). De eerste missie UNSCOB was het zenden van VN waarnemers, die communistische infiltraties in Noord- Griekenland moesten observeren (1947-1949). Nadat Nederland de eerste veroordeling van de Veiligheidsraad aan zijn broek kreeg wegens de Eerste Politionele Actie op Midden Java op 19 december 1948, verkilde de relatie met de VN . Wel werden vanaf 1948 waarnemers voor UNTSO naar het Midden-Oosten gezonden, doch verder werd geen gebruik gemaakt van onze militairen.
Dit veranderde tijdens de Korea-oorlog (1950-1954), waarvoor Nederland circa 3.800 vrijwilligers en acht marineschepen leverde. In 1951 werd als beloning het **Kruis voor Recht en Vrijheid** ingesteld met een gesp 'Korea 1950' in de vorm van een zwaard omgeven met een palmtak. Later werden gespen met het cijfer 2, 3 en 4 ingesteld voor hen die aan meer uitzendingen hadden deelgenomen.
De deelnemers aan deze VN-missie, die tot één van de bloedigste oorlogen gerekend mag worden, ontvingen van de VN ook de in 1950/1951 ingestelde **United Nations Service Medal** met gesp 'Korea', waarvoor werd voorgeschreven dat de gesp en de tekst op de keerzijde in de taal van de deelnemende landen werd uitgevoerd, een zeer kostbare aangelegenheid.
De medaille met Engelse tekst werd 2,76 miljoen keer uitgereikt, de overige versies (natuurlijk) veel minder. De Nederlandse versie luidt: *'Voor verrichtingen ter verdediging der beginselen van het handvest der Verenigde Naties'*. Hoewel het in de bedoeling lag deze United Nations Service Medal in de toekomst voor andere missies uit te reiken met bijhorende gesp, werd hier-

Herinneringsmedaille Vredesoperaties 2001.
Particulier bezit.

Gespen Herinneringsmedaille Vredesoperaties 2001.
Foto: Bureau Onderscheidingen Ministerie van Defensie.

van afgestapt. De naam werd gewijzigd in **United Nations Korean Medal**, terwijl de **United Nations Medal-1966** werd uitgegeven, een goedkopere uitvoering met aan de keerzijde alleen de Engelse tekst: *In The Service Of Peace*.
Onverwachts kwam de VN met de bepaling voor alle toekomstige missies geen gespen uit te reiken maar een specifiek medaillelint. Hiermee kwam een einde aan de plaatsaanduiding van de missies. Tot op heden zijn meer dan zeventig verschillende VN-linten uitgegeven. Het einde daarvan is nog niet in het zicht!
Het zou tot 1979 duren tot weer sprake was van een grootscheepse Nederlandse deelname aan een VN-missie, UNIFIL, die voor Nederland zou duren van 10 maart 1979 tot 1985.
In 1980 werd de **Herinneringsmedaille VN Vredesoperaties-1980** met gesp 'Libanon 1979' ingesteld. In totaal zijn meer dan 8.800 UNIFIL herinneringsmedailles met gesp uitgereikt. Het zou de eerste en de laatste gesp zijn, want bij de volgende missies ging Nederland over op het specifieke lintensysteem, afgekeken van de VN. Voor deze VN Herinneringsmedaille werden nog vier verschillende kleuren lint uitgegeven: Cambodja 1992, Haïti 1994, Cyprus 1998 en Ethiopië-Eritrea 2000.
Voor missies zonder VN-mandaat werd de **Herinneringsmedaille Multinationale Vredesmissies-1982** ingesteld voor hen die ten minste drie maanden als waarnemer hadden deel genomen aan een multinationale vredesmacht. De eerste werd in 1982 uitgereikt met een gesp 'Sinai' aan de leden van de MFO (Multinational Force and Observers), die dienden in het gebied tussen Israel en Egypte van 6 maart 1982 tot 1 mei 1995 (2.622 militairen).
Deze medaille werd later zonder gesp gegeven aan deelnemers van Waarnemersmissies in Georgie, Moldavië, Haïti, Albanië, Zuid Afrika, Mozambique, Rwanda. Ook voor Bijzondere missies, waarvoor later een gesp M werd ingesteld.
De Herdenkingsmedaille MN Vredesmissies met gesp 'Golf' werd toegekend aan militairen die gediend hadden in de WEU-missie tijdens de Eerste Golfoorlog (Iran-Irak), van 1 november 1987 tot 2 januari 1989. Een van de taken van de Koninklijke Marine was het mijnenvrij houden van de Perzische Golf.
De Tweede Golfoorlog (1990-1991) met de Irakese invasie in Kuweit en het afvuren van Irakese raketten op de omringende landen en Israël, bracht met zich mee dat verschillende disciplines van onze krijgsmacht uitgezonden werden: mijnenjagers, fregatten, een bevoorradingsschip, een groep geleide wapens van de Koninklijke Luchtmacht die voor luchtverdediging naar Turkije en Israel werden gezonden alsook mariniers die de Koerdische bevolking moesten beschermen in Noord-Irak onder VN-mandaat. Deelnemers aan deze verschillende MN WEU-missies ontvingen later als beloning de Herdenkingsmedaille M.N. Vredesoperaties met het specifieke lint voor de Tweede Golfoorlog (dus zonder gesp).
Bij het uiteenvallen van Joegoslavië werden grote aantallen Nederlandse militairen uitgezonden onder VN-mandaat (UNPROFOR en UNPF) evenals waarnemers. Ook voor het embargo rond Servië werd personeel uit de WEU ingezet. Meer dan 5.400 maal werd de Herdenkingsmedaille aan specifiek Balkan-lint uitgereikt voor inzet in en om Servië, Kosovo, Mostar, Kroatië, Bosnië in 1995-2000.
In de provincie Kosovo tekende zich destijds een humanitaire ramp af. Door een veto werd een VN mandaat tegen Servië geblokkeerd. Dit was voor de Noord-Atlantische Raad de NAVO aanleiding om op 22 maart 1999 toestemming te geven voor luchtaanvallen, teneinde te proberen de etnische zuiveringen te beëindigen. Luchtaanvallen, NAVO acties bij de blokkade van de havens en inzet van grondtroepen, leidden op 9 juni tot een staakt-het-vuren, waarop de NAVO-operatie op 20 juni 1999 werd beëindigd. De Nederlandse troepenmacht Kosovo Force (KFOR) verdiende beloond te worden voor dit succes. Officieel kwamen zij enkele dagen tekort om te voldoen aan de eisen van de Herinneringsmedaille, hetgeen tot heftige protesten leidde. Als compromis werd door de minister van Defensie besloten (9 februari 2000) de

Groep decoraties van sergeant-majoor J. Braak, Koninklijke Luchtmacht. V.l.n.r.: Herinneringsmedaille Multi Nationale Vredesoperaties met lint Eerste Golfoorlog (1990-1991); identieke medaille met lint Tweede Golfoorlog (1995-2000); Herinneringsmedaille Vredesoperaties (HVO) met gesp 'Luchtverdediging Turkije' en gesp 'ISAF' (Afghanistan); Medaille Trouwe Dienst; Luchtmachtmedaille; NATO-medaille met gesp 'Former Yugoslavia; NATO-medaille met gesp 'NON Article 5'; Medal Liberation of Kuwait, Saoedi Arabië (1990-1991); en de Herinneringsmedaille Liberation Kuwait (Kuwait 1990-1991).
Particulier bezit.

Kosovo-medaille in te stellen. Deze werd toegekend aan het personeel van alle krijgsmachtonderdelen dat heeft deelgenomen aan verschillende operaties in en rond Kosovo, ongeacht de tijd die is doorgebracht.

Een nieuw systeem

Het genoemde lintensysteem van de VN wekte wrevel. Allereerst door het gemengde systeem van gespen en verschillende linten om aan te geven voor welke missie de medaille werd uitgegeven. Binnen de krijgsmacht bemoeiden niet alleen de Traditiecommissie van de Koninklijke Landmacht (TCKL) maar ook juristen zich met deze kwestie. Hierbij werd zelfs gewezen op de onrechtvaardigheid van het systeem.
Opmerkelijk genoeg bracht een wijziging in het civiele decoratiestelsel uiteindelijk ook de gewenste verandering bij Defensie. Het Nederlandse civiele decoratiestselsel, met als jaarlijks hoogtepunt de zogenaamde Lintjesregen, werd in 1995 gewijzigd. Hierbij kwam een einde aan het automatisme en de verschillende behandeling van diverse klassen/rangen/standen en zelfs uitsluiting van sommige groepen. Het Ministerie van Defensie moest toen wel mee. Er werd een commissie ingesteld die de naam Commissie Toekomst Decoraties van de Minister van Defensie kreeg, kortweg Commissie TDM, waarin alle krijgsmachtdelen, decoratiespecialisten, militair-historici en belangengroepen van veteranen zitting kregen. Deze commissie kwam in juli 2001 met haar eindreport, een boekwerk van 49 bladzijden en nog eens 39 bladzijden aan bijlagen. De TDM kwam met acht criteria richtinggevend voor het advies aan de minister van Defensie:

1. Erkennen, herinneren, waarderen. 2. Individueel belonen. 3. Rechtvaardigheid (Ontkoppelen van rang en status). 4. Differentiatie en transparantie. 5. Middenkoers varen tussen een kerstboom en een kaal uniform. 6. Geen automatisme. 7. Niet stapelen criteria (Geen dubbeling, één decoratie per vredesmissie). 8. Modern decoratiestelsel (Aandacht voor minderheden zoals reservisten).
Duidelijk was dat het systeem 1980-2000 ondubbelzinnig werd veroordeeld en dat men wenste terug te keren naar een gespensysteem, zoals in 1833 al was voorgesteld. De Minister van Defensie kreeg het advies een einde te maken aan het decoratiebeleid van de voorgaande twintig jaar. Vooruitlopend op het Eindrapport van de Commissie TDM waren enige aanbevelingen al doorgevoerd. De Herinneringsmedaille VN. Vredesoperaties-1980 en de Herinneringsmedaille Multinationale Vredesmissies-1982 werden beide niet meer uitgereikt en vervangen. In het kader van vredesmissies: inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de vrede (aan de VN, Multinationale Vredesmachten, NAVO, EU, WEU, OVSE en NL), wordt een **Herinneringsmedaille Vredesoperaties-2001 (HVO)** ingesteld waaraan één of meer gespen worden verbonden. Na al die jaren werd het horizontaal decoreren (meerdere herinneringsmedailles aan verschillend lint) vervangen door verticaal decoreren (één decoratie waaraan meerdere gespen boven elkaar worden gedragen). Het leek een terugkeer naar de traditie, maar helaas werd niet, zoals in 1869, vastgelegd dat op de gesp het jaartal en de plaats van het krijgsbedrijf/de missie moest worden vermeld.

In acht jaar tijd werden de volgende HVO-gespen ingesteld:

1. UNMEE-DJIBOUTI
   UN. Etheopië-Eritrea-Djibouto 2001-
2. UNFICYP
   UN. Vredesmacht-Cyprus 2001-
3. UNTSO
   UN Waarn. Missie Midden-Oosten -2001-
4. UNIPTF
   UN Politie Task Force
5. UNMIBH
   UN Missie Bosnië-Herzoggovina-2001-
6. WEU MAPE
   WEU Politie Advies Missie 2001-
7. EUMM
   EU Waarnemings Missie
8. OVSE ALBANIE
   OVSE Operatie Albanië 2001-
9. OVSE MOLDAVIE
   OVSE Operatie Moldavië 2001-
10. SFOR
    NAVO Vredesmacht-ex-Joegoslavië
11. KFOR
    NAVO Vredesmacht Kosovo 2001-
12. MIF
    MN Vredesmacht
13. FEDMAC
    EU Mijn Actie Centrum
14. BALKAN LUCHTOPERATIES
    NAVO ex-Joegoslavië Luchtoperaties.
15. ESSENTIAL HARVEST
    NAVO Operatie Macedonië
16. ECPA
    EU-politie-operatie Albanië
17. OVSE MACEDONIE
    OVSE Operatie Macedonië 2002-
18. ISAF
    MN Vredesmacht Afghanistan 2002-
    MN Vresmacht Afghanistan
    MN Vredesmacht Oezbekistan
    MN Vredesmacht Ver. Arab. Emiraten- Minhad
19. ENDURING FREEDOM
    MN-Operatie. Wateren en luchtruim rond Arabisch Schiereiland; Oezbekistan, Kirgizië en Afghanistan
    MN Vredesmacht Djibouti
20. AMBER FOX
    NAVO Operatie Macedonie
21. EUPM
    EU Politie Missie- Bosnië-Herzegowina-2002
    EU Politie Missie- Macedonië 2003-
22. EU OPERATIE CONCORDIA
    EU Macedonie 2003-
23. EU OPERATIES
    EU Congo- Kinshasa 2005-
    EU Indonesië-Atjeh 2005-
    EU Israel-Palestins 2006-
    EU Congo 2006-
    EU-Congo-Gabon-2006-
    EU Politie Missie- Afghanistan-2007
    EU Politie Missie Kosovo- 2008-
    EU Tsaad-O. Dafur- 2008-
24. EUFOR
    EU Voorm. Joegoslavië Adriatische Zee-2005
25. EUPM
    EU Politie BosniHerzegowina 2002-
    EU Politie Macedonië 2003-
26. LUCHTVERDEDIGING TURKIJE
    NATO- 2003 Turkije Patriot raketten KLU
27. MINE ACTION CENTER
    MN Mijnopruiming wereldwijd 2002-
28. MULTINATIONAL OPERATIES
    MN Sudan 2005-
    MN Int. Advies team rondom Sudan 2005-
29. NAVO OPERATIES
    NAVO Training Missie Irak-2005
    NAVO Training Missie Irak- 2007
    NAVO Missie - Middellandsezee-2007
30. NL SSR OPERATIES
    NL Missie Burundi 2007-
    NL Missie LIBANON- 2008
31. OVSE OPERATIES
    OVSE Politieschool Kosovo-2001
    OVSE Opl. Missie Servië-Montenegro-2003
32. STABILISATION FORCE IRAK
    MN Vredesmacht Irak-Arab. Schiereiland 2003
33. UNMIL
    UN Missie Liberia-2005-
34. VN OPERATIES
    UN Operatie Burundi 2005-
    UN Operatie Sudan- 2007-
    UN Voedselprogramma Irak-2007
    UN Missie Congo-2008-
    UN Missie-Sudan 2008-
    UN Missie Libanon-2008-
    UN Missie in Burundi- 2008-

De aanbeveling van de Commissie TDM om niet te stapelen (geen dubbeling, één decoratie per vredesmissie) mag dan zijn ingevoerd met de HVO, haar criterium 'Middenkoers varen tussen een kerstboom en een kaal uniform' werd maar gedeeltelijk gehaald. Oorzaak hiervan was dat iedere deelnemer aan een missie naast zijn Nederlandse Herinneringsmedaille er ook een ontving van de VN, NAVO, MFO (Multinational Force and Observers), WEU (West Europese Unie) EU (Europese Unie) OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa) of van de ECMM (European Union Monitor Mission). Deze tweede toekenning en

Herinneringsmedaille voor hulpverlening bij rampen met de gesp Tsunami 2004.
Particulier bezit.

soms derde toekenning voor één missie bestaat sinds 1950 (Korea).

Missies voor Humanitaire Hulpverlening

De naar de Eerste Balkanoorlog uitgezonden ambulances van het Nederlandse Rode Kruis werden door de Nederlandse Regering beloond met de **Regeringsmedaille Nederlandse Rode Kruis**, ingesteld in 1910, met de gesp 'Balkan 1912/1913'. Datzelfde gebeurde toen de personeelsleden van de Rode Kruis-ambulance, teruggekeerd uit Ethiopië, werden beloond met de Regeringsmedaille NRK met de gesp 'Ethiopie 1935/36'.
In 1969 richtte Defensie een specifieke hulpverleningseenheid op, de Rampenbrigade, bestaande uit eenheden van de drie krijgsmachtdelen, die als vrijwilligers hulp moesten verlenen bij natuurrampen in Nederland of daarbuiten. Dit gebeurde bij de watersnoodramp in Tunesië in 1969 in de periode 4 november 1969-8 maart 1970. In 1971 werd de **Herinneringsmedaille Rampenbrigade** ingesteld met de eerste gesp 'Tunesie 1969-1970'.
In september en oktober 1974 verbleef een geniecompagnie in de republiek Soedan, waar door droogte een humanitaire ramp dreigde. De Nederlanders sloegen putten teneinde in de waterbehoefte te voorzien. Aan de deelnemers werd de Herinneringsmedaille uitgereikt met de gesp 'Soedan 1974'
In 1994 zond de regering ruim honderd militairen naar Rwanda om humanitaire steun te verlenen aan de vluchtelingen in Goma-Zaire-Rwanda. Na terugkeer in 1994 ontstond er discussie over het al dan niet toekennen van herinneringsmedailles. Om dit vraagstuk op te lossen werd de Herinnerings-medaille Rampenbrigade gewijzigd in **Herinneringsmedaille voor hulpverlening bij rampen** waarbij ook de gesp 'Rwanda 1994' werd ingesteld. In 1999 werden Nederlandse militairen ingezet om de nood van de vluchtelingen vanuit Kosovo in Albanië te helpen oplossen. De gesp 'Albanie 1999' viel hen ten deel.
In 2004 volrok zich een ramp door een vloedgolf in Zuidoost Azië. Ook Nederland zond militairen voor de hulpverlening en leden van een identificatieteam. Hun beloning werd de Herinneringsmedaille met de gesp 'Tsunamie 2004'. De laatste in deze reeks was de missie in Pakistan in 2005, waar als gevolg van een zware aardbeving velen in nood verkeerden. Later ontvingen de deelnemers de Herinneringsmedaille met de gesp 'Pakistan 2005'.

Samenvatting en conclusies

De stelling uit 1833 dat 'teveel onderscheidingen afbreuk doen aan onderscheidingen en de dragers ervan', werd in 2001 bevestigd door de Commissie Toekomst Decoraties van de Minister van Defensie Het gespensysteem dat al in 1833 werd voorgesteld werd pas in 1869 ingevoerd. Voor de periode 1846-1942 zijn drieëndertig gespen ingesteld. Het aantal onderscheidingen is zodoende zeker beperkt.
Het Oorlogsherinneringkruis-1948 maakte een einde aan het goed hanteerbare Kruis voor Krijgsverrichtingen-1869
Vervolgens werden weer afzonderlijke onderscheidingen ingesteld. (Indonesië, Korea, Nieuw-Guinea)
De Herinneringsmedaille UN. Vredesoperaties-1980 werd ingesteld waarop gespen konden worden toegevoegd (Libanon 1979). Voor vredesmissies buiten de VN om werd de Herinneringsmedaille voor Multinationale Vredesoperaties-1982 ingesteld, waarop gespen konden worden toegevoegd (SINAI of GOLF, zonder jaartal).
Daarna werd afgestapt van het gespensysteem om over te gaan op een systeem van een identieke medaille aan een verschillend lint (zes VN linten, drie M.N. linten). Dit duurde tot 2001.
Ook het dubbel decoreren per missie (VN, NAVO, WEU) resulteerde in grote aantallen decoraties op het uniform.
In 2001 verschijnt het Eindrapport Commissie Toekomst Decoraties waarin wordt aanbevolen het roer om te gooien door de instelling van één Herinneringsmedaille voor Vredesoperaties-2001 (HVO). Hiermee werd met het lintensysteem gestopt en het gespensysteem weer ingevoerd.
Na 2001 werden voor deze HVO meer dan dertig gespen ingesteld, echter helaas zonder uniformiteit; Nederlandse tekst en Engelse tekst; geen jaartallen, meestal geen plaats (land of regio) doch vaak Engelse afkortingen van de missies of Engelse codenamen van de missies

Aanbevelingen

Gelet op het bovenstaande verdienen de volgende twee wijzigingen aanbeveling voor verbetering:

- altijd twee opschriften op de gesp vermelden: Plaats (land of regio) en jaartal(len) van de missie.
- volledig ingevulde brevetten behorend bij de medaille

Na 1948 worden, zo blijkt, de brevetten minder volledig ingevuld. Het voorschrift van 1869 geeft duidelijk aan wat er gedocumenteerd moet worden: rang, graad, naam van schip, bataljon of regiment, jaartal krijgsbedrijf/missie en daarbij de soort missie (VN, NAVO, WEU etc.)

Bronnen/literatuur

- P.V.E. Horbowiec, *Medailles voor Vredesoperaties van 1980-Heden*, Militaria Symposium 1998 Mars et Historia in De Bilt.
- *Eindrapport Commissie Toekomst Decoraties van de Minister van Defensie* (Juli 2001).
- Klep, Christ, Richard van Gils, *Van Korea tot Kosovo De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag 1999).
- Meijer, H.G., C.P. Mulder, B.W. Wagenaar *Orders and decorations of The Netherlands* (Z.p. 1980).
- Meijer, H.G., 'Het Algemeen onderscheidingsteken 1833, oorzaak en gevolg', in: *Mars et Historia* 3e Lustrumnummer (1981).
- Meijer, H.G., *Bronzen Leeuw-Bronzen Kruis, militaire dapperheidsonderscheidingen* (Amsterdam 1990).
- TCKL brief nr. TC/01.70.94 d.d. 4 jan. 1994 - bijlage item 8.
- Vos Dzn., J., *Inventaris van archivalia betreffende Oorlogsonderscheidingen voor het Koopvaardij- en Luchtvaartpersoneel* (1977).

Een 'voorbeeldloze tuchtiging' Het militaire optreden van Karel van der Heijden in Atjeh, 1879

Drs. Azarja Harmanny

Luitenant-generaal Karel van der Heijden (1826-1892), 'Koning Eénoog', ook bekend als 'Kareltje Eénoog'. Olieverfschilderij J.J. Hartong, 1898.
Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen 'Bronbeek', Arnhem.
Foto: Ab Baak, Mediacentrum Staf Commando Opleidingen (Koninklijke Landmacht).

De Atjeh-oorlog (1873-1913) is een van de grootste oorlogen die Nederland ooit gevoerd heeft, maar zeker niet de bekendste. De literatuur over het onderwerp is verouderd en gebaseerd op onbetrouwbaar bronnenmateriaal. Dat rechtvaardigt een nieuw onderzoek naar deze oorlog uit de Nederlandse en Indonesische geschiedenis. In 1879, na vijf jaren kostbare oorlog, weigerden de Atjehers nog altijd zich te onderwerpen aan het Nederlands gezag. Daarop droeg de Gouverneur-Generaal commandant Karel van der Heijden (1826-1892) op de Atjeeërs te knechten door middel van een 'voorbeeldlooze tuchtiging'. Van der Heijden voerde de opdracht met harde hand uit. In kranten en tijdschriften brak vervolgens een felle discussie los over de juistheid en de doeltreffendheid van Van der Heijdens optreden. Veel over deze periode blijft onduidelijk. Wat moeten we ons precies voorstellen bij een 'voorbeeldlooze tuchtiging'? Wie werden er precies 'getuchtigd'? Wat was de houding van de generaal tegenover de bevolking? De militaire dagjournalen van Van der Heijden bevatten veel van de antwoorden op die vragen.[1] Voor we daar verder op ingaan, is het van belang iets van de context van de oorlog te begrijpen.

Atjeh rond 1870

'Atjeh' is de verzamelnaam voor een groot aantal kuststaatjes in het noorden van Sumatra die waren verenigd onder de sultan van Groot-Atjeh, het belangrijkste rijkje. Groot-Atjeh was onderverdeeld in drie districten of *sagi*, namelijk de XXV, XXII en XXVI *moekims*, die waren vernoemd naar het oorspronkelijke aantal kampong-gemeenschappen (*moekims*) dat samen een Vrijdagmoskee onderhield. Het formele staatshoofd van Groot-Atjeh was de sultan, maar ten tijde van de oorlog tegen Nederland was van zijn macht niets meer over. De oorlog verdeelde het volk en gezagsverhoudingen verschoven. Geleidelijk werden de religieuze leiders of *oelama's* steeds machtiger, ten koste van de feodale heersers (*oeleebalangs*).
Het gebied was bedekt met dicht tropisch regenwoud,

[1] Nationaal Archief, Den Haag, archief van het Ministerie van Koloniën, 1850-1900, toegang 2.10.02. Inv. nr. 6556A, *Militaire verslagen betreffende de Atjeh-oorlog door de commandant, K. van der Heijden, augustus 1877 - september 1879.* De dagjournalen kreeg ik onder ogen dankzij prof. dr. Petra Groen, die ze mij aandroeg tijdens een research seminar aan de Universiteit Leiden.

Atjeh, 1879. Kaart: Louis Kaulartz.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Den Haag.

drassige rijstvelden en woeste berglandschappen, wat het uitermate geschikt maakte voor een guerrillaoorlog. Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) werd daar dan ook al snel mee geconfronteerd. In hedendaagse *counterinsurgency*-doctrines is de bevolking de spil van de strijd. Dergelijke contraguerrilladoctrines bestonden echter nog niet ten tijde van de Atjeh-oorlog. De vraag welk 'stelsel' van aanval en verdediging het beste antwoord was op de Atjese guerrilla, heeft eigenlijk het hele verloop van de oorlog bepaald. De campagnes van Van der Heijden kunnen derhalve slechts begrepen worden als onderdeel van de steeds wisselende stelsels en de heftige debatten die de expedities vergezelden.

De Atjeh-oorlog, 1873-1879

Na een mislukte Eerste Expedite was het generaal Van Swieten die in januari 1874 het sultanspaleis wist te veroveren. Na de overwinning koos deze opperofficier voor een afwachtende houding. Die strategie oogstte weinig succes: de Atjeeërs voerden constant aanvallen uit op de Nederlandse versterkingen, die daardoor vrijwel onhoudbaar werden. Van Swietens opvolger, generaal Pel, zag daarom niets in de afwachtende houding en ging over tot het offensief. Na vele tegenslagen stierf hij uiteindelijk in het harnas, en na nog twee zwakke generaals was het generaal K. Van der Heijden die in juni 1877 de nieuwe Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden werd. Van der Heijden was een voorstander van een compromisloze, offensieve aanpak. Het verzet in Atjeh was intussen steeds beter georganiseerd, wat vooral te danken was aan de 'rijksbestierder' Habib Adoerrachman, een Arabier die in Atjeh veel aanzien genoot.

In juni 1878 lanceerde Habib Abdoerrachman een groot offensief in de XXV *moekims*. Van der Heijden reageerde met een grootschalig tegenoffensief. Na een veldtocht van bijna drie maanden, gaf Habib Abdoerrachman zich op 13 oktober 1878 over. De andere hoofden en krijgsheren waren echter niet bereid zich over te geven. Van der Heijden besloot daarom door te gaan met de tuchtiging van Atjeh. Het offensief wat daarop volgde in de XXII *moekims* - uitgesteld tot de lente wegens de moesson - vormt het hoofdonderwerp van dit artikel.

De veldtocht in de XXII *moekims* duurde van 23 maart tot 17 juni 1879, en had als hoofddoel de verovering van Indrapoeri. Daarna volgde nog een tocht door de XXVI *moekims*, die evenzo getuchtigd werd. Op 5 september van dat jaar vaardigde de opperbevelhebber de volgende dagorder uit: "Met den veldtocht tegen de XXVI *moekims*, schitterend besloten door den tocht naar Selimoen, is *geheel Groot-Atjeh* ten onder gebracht! [...] Krijgsbewegingen van grooten omvang zullen vermoedelijk niet meer noodig zijn, maar nog geruimen tijd wordt de krachtige steun der troepenmacht vereischt om een goed bestuur in te voeren en eene geregelde orde van zaken te vestigen."[2] Niet lang daarna werd Van der Heijden echter vervangen, om plaats te maken voor een burgerlijk bestuursambtenaar, A. Pruis van der Hoeven. Waarom dat precies gebeurde, wordt pas duidelijk als we de situatie in Nederland erbij betrekken.

De papieren oorlog

Al vanaf het mislukken van de Eerste Expeditie in 1873 kwam er een stroom van inkt op gang die tot het eind van de oorlog heeft gevloeid. Telkens wanneer een expeditie mislukte of een stelsel onhoudbaar bleek, laaide de pennenstrijd weer op. De deelnemers aan het debat hadden vaak zelf gediend in de oorlog, en vochten op papier veel onderlinge vetes uit. Grofweg waren er twee kampen te onderscheiden, die we hier aanduiden met het 'kamp Van Swieten' en het 'kamp Van der Heijden', genoemd naar de twee belangrijkste vertegenwoordigers.

[2] E.B. Kielstra, *Beschrijving van den Atjeh-oorlog met gebruikmaking der officieele bronnen, door het Departement van Koloniën daartoe afgestaan* (Den Haag 1883-1885), iii, bijlage XI, 559.

'Gampongvolk; in het midden op den voorgrond eene jonggetrouwde'. In: C. Snouck Hurgronje, *Platen behoorende bij De Atjèhers* (Batavia en Leiden, 1895), V.
NIMH

Was het stelsel van de 'afwachtende houding', geïntroduceerd door Van Swieten, de juiste methode, of moest er offensief worden opgetreden, zoals Pel en Van der Heijden hadden gedaan? Gedurende de oorlog wisselden de twee methodes elkaar af. Dat had evenveel te maken met politieke schommelingen als met militaire successen. Offensieve oorlogsvoering was erg kostbaar, zodat Den Haag vaak de afwachtende houding voorstond. Tegelijkertijd eiste zij een snel einde van de oorlog, die tenslotte ook een prestigekwestie was. En een snel einde vroeg in de ogen van Batavia om krachtdadig optreden.
Hetzelfde patroon zien we terug bij de campagnes van Van der Heijden. Na de kostbare expedities van 1878-9 moest volgens Van Lansberge weer snel worden overgeschakeld naar een afwachtende houding. De ongeduldige Gouverneur-Generaal liet Van der Heijden (eervol) ontslaan in 1881 en installeerde een civiel bestuur onder Pruis van der Hoeven. Deze hief diverse posten op en stopte met patrouilleren, waarop de Atjeeërs al snel hun guerrilla hervatten. Na twee jaar was het KNIL weer terug bij af.

De 'zaak-Van der Heijden'

Het voornoemde leverde genoeg brandstof om het debat weer te doen oplaaien. Politicus en schrijver E.B. Kielstra verdedigde de daden van zijn vroegere bevelhebber. Tijdens een voordracht prees hij het optreden van Van der Heijden. De "schitterende veldtochten" van de generaal hadden volgens Kielstra "heilzame vrees" ingeboezemd bij de Atjese bevolking, die zich ten slotte nadien zo rustig had gehouden.[3] Als vertegenwoordiger van het andere kamp trad met name kapitein H.A.A. Niclou op, een aanhanger van het gedachtegoed van Multatuli. In een reactie op de toespraak van Kielstra, typeerde hij de relatieve rust in Atjeh als de "stilte vóór den storm."[4] Niclou was fel tegenstander van het verbranden van kampongs. Het zou slechts haat zaaien en zo de oorlog verlengen.
Van der Heijden zelf greep uiteindelijk ook naar de pen - waar hij naar eigen zeggen een hekel aan had. "Men heeft het meermalen voorgesteld, en 't is helaas, door velen argeloos geloofd, alsof ik Groot-Atjeh, enkele gedeelten uitgezonderd, in eene uitgemoorde

[3] E.B. Kielstra, 'De Atjeh-kwestie', *Verslagen der algemeene vergaderingen van het Indisch Genootschap 's Gravenhage* (1883), 134.

[4] H.A.A. Niclou, 'De Atjehse quaestie in het Indische genootschap', *Indisch Militair Tijdschrift* 15 (1884) I, 233.

'Atjèhsche kleedingstypen'. In: C. Snouck Hurgronje, *Platen behoorende bij De Atjèhers* (Batavia en Leiden, 1895), VI.
NIMH

Tuchtiging XXII *moekims* (23-3 tot 17-6-1879)	Niclou[6]	Dagjournalen
Kampongs waarover gegevens	**7**	**16**
Aantal huizen verbrand	502	815
Versterkingen	-	14
Moskeeën	2	4
Rijstvelden of -schuren	-	5
Boomgaarden	-	8
Veestapels	-	1
Kampongs waarover geen gegevens	**14**	**35**
Totaal aantal getuchtigde kampongs	**21**	**51**

woestenij had herschapen. [...] Bij den veldtocht tegen de XXII Moekims, liet ik het zoogenaamde *cautiestelsel* in praktijk brengen, waarbij de bevolking de mogelijkheid kreeg om de vernieling hunner kampongs af te koopen. Ik had uitdrukkelijk gelast, dat alleen de ons vijandige kampongs, waaruit onze troepen werden beschoten, getuchtigd moesten worden."[5]
Atjeh-chroniqeur Paul van 't Veer leek weinig geloof te hechten aan de beweringen van de generaal. Hij baseerde zich bij zijn beoordeling op Van Swieten: "Groot-Atjeh was na de 'tuchtiging' door Van der Heijden één rokende puinhoop, de bevolking gedood of weggevlucht, gewas en bomen vernield."[7] H.W. van den Doel spreekt over een totaal van 400 à 500 verbrande kampongs tijdens de gehele periode-Van der Heijden. Aan de andere kant zou er volgens enkele biografen sprake zijn van een dagorder waarin de bevelhebber een verbod op branden uitvaardigde. Kortom, het hedendaagse beeld van de campagnes van Van der Heijden is bepaald door partijdige literatuur, door polemische geschriften. De militaire dagjournalen van de veldtocht in de XXII *moekims*, geschreven vóór de controverse, stellen dit beeld bij.

'Eene voorbeeldlooze tuchtiging'

Bij de analyse van de dagjournalen van Van der Heijden spelen drie aspecten een belangrijke rol. Allereerst de 'tuchtigingen' zelf: hoe gaf de generaal invulling aan dat gewraakte woord? Ten tweede het zogenaamde *cautiestelsel*: kon een tuchtiging worden afgekocht? Was er een verbod op branden? En tot slot de houding ten opzichte van de bevolking: was er sprake van een doordachte strategie?
Over het eerste punt, de invulling van de 'voorbeeldlooze tuchtiging', had Van Lansberge geschreven: "Wanneer de bevolking zich door de vlucht aan de vervolging mocht onttrekken, dan zal haar in elk geval in hare bezittingen zoodanige tuchtiging moeten treffen, dat bij haar omtrent hare nederlaag geen twij-

[5] K. van der Heijden, *Memorie naar aanleiding van het voorgevallene op 18 november 1881 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal* (Den Haag 1882), 68-69.

[6] In aangepaste vorm overgenomen uit: H.A.A. Niclou, 'Eene kritiek op de Atjeh quastie in het Indisch Genootschap', *IMT* 15 (1884) II, 292-297.

[7] Paul van 't Veer, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969), 125.

'Aanval op Gloempang aan den ingang der Djeloek Rivier op 4 November 1873'. Illustratie (J. Dalen fecit, steendruk. van P.W.M. Trap) in: J.A. Kruijt, *Twee jaren blokkade op Sumatra's Noord-Oost-Kust* (Leiden 1877).
NIMH

fel kan overblijven."[8] De bestraffing was dus tegen de gehele bevolking gericht, niet alleen tegen de guerrilla's. Het meest voorkomende middel om het volk in zijn bestaan te treffen was het verbranden van de huizen in de kampongs, omdat dat nu eenmaal de meest eenvoudige en meest effectieve manier van economische oorlogvoering was. Atjese huizen - houten paalwoningen - konden relatief eenvoudig worden herbouwd. Hout was er altijd in overvloed. Maar Van der Heijden liet naast huizen ook rijstvelden vernielen of leeglopen, mango- en bananenbomen omkappen, voorraadschuren vernielen en vee meenemen. Daarmee werden de middelen van bestaan van de bevolking ook op langere termijn aangetast. Dat betekende honger en ziekte voor de gevluchte bevolking: "De uitgeweken bevolking staat in het gebergte veel ellende uit; de sterfte onder haar moet vrij aanzienlijk zijn", berichtte het verslag van 22 april 1879.
Als reden voor het tuchtigen van kampongs werden in de dagjournalen meestal vijandelijke beschietingen genoemd, of een "vijandig gezinde bevolking" die het Atjese verzet steunde of zich weigerde over te geven. Zodoende kwam elke kampong op enig moment wel in aanmerking voor tuchtiging, aangezien groepjes *orangoeloe* (letterlijk: slechte mensen) zich vaak in de kampongrand nestelden en van daaruit de patrouilles van het KNIL beschoten. Onder andere Kielstra beweerde dat Van der Heijden in een dagorder een verbod op branden zou hebben ingesteld. Van een dergelijk verbod lijkt geen sprake te zijn geweest. Er wordt in de journalen met geen woord over gerept, en ten slotte was branden aan de orde van de dag.
In een van zijn polemieken tegen de tuchtigingspraktijk van Van der Heijden, voegde Niclou als ondersteuning van zijn punt een tabel bij met cijfers van het aantal getuchtigde kampongs (zie tabel op pagina 18). De informatie ontleende Niclou aan de *Javasche Courant*. De gegevens die uit de militaire dagjournalen naar voren komen laten een nog veel hoger getal zien - grofweg meer dan een verdubbeling. De tabel is echter nog altijd verre van compleet. Slechts over één derde van het aantal getuchtigde kampongs zijn (onvolledige) details bekend. En slechts bij vijf kampongs stond vermeld hoeveel huizen er verbrand zijn. Het totaal aantal vernielingen lag in werkelijkheid waarschijnlijk vele malen hoger. Het totaal aantal getuchtigde kampongs is wel een realistisch getal, omdat dat met grote precisie werd bijgehouden. Het getal van 51 kampongs krijgt evenwel pas gewicht als we weten hoeveel kampongs er in XXII *moekims* waren. Volgens

[8] Kielstra, Atjeh-oorlog, bijlage VII, 554-5.

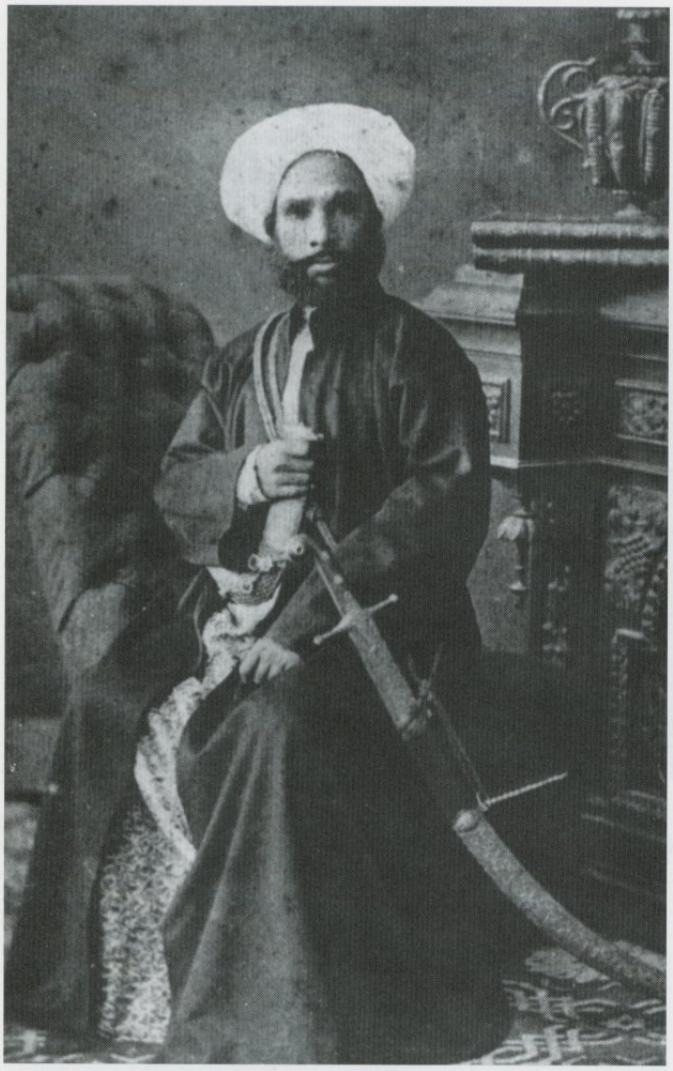

'Habib Abdul Rahman in Turkey', 1873. Omslagfoto van: Anthony Reid, *The contest for North Sumatra: Atjeh, the Netherlands and Britain, 1858-1898* (Oxford 1969).
NIMH

C. Snouck Hurgronje waren dat er in totaal 150 tot 200, wat betekent dat Van der Heijden in totaal maximaal een derde van alle kampongs heeft laten tuchtigen - een aanzienlijk deel, wat grote gevolgen voor de bevolking gehad moet hebben.[9]
Het tweede aspect van de tuchtigingen is het door Van der Heijden genoemde *cautiestelsel*, waarbij volgens de generaal overleg plaatsvond met de kamponghoofden en hen de mogelijkheid werd geboden de tuchtiging af te kopen. Inderdaad, zo blijkt uit de dagjournalen, vond er aan het begin van de veldtocht een aantal malen overleg plaats met de kamponghoofden, die daarbij meestal gegijzeld werden. Vervolgens kwam het tot de bepaling van een afkoopsom van rond de 500 rijksdaalders, die binnen een paar dagen moest worden betaald. Gebeurde dat niet, dan werd de kampong alsnog aan de vlammen prijs gegeven. De verdediging van Van der Heijden in zijn *Memorie* zou dus terecht zijn, ware het niet dat er slechts vier gevallen bekend zijn waarin kamponghoofden deze kans geboden werd. Twee kampongs ontsprongen de dans na betaling van 500 rijksdaalders. De derde kampong, Djeroek, betaalde de som niet, waarop de kampong "ten strengste getuchtigd" werd. Waarschijnlijk kon de bevolking de waarborgsom niet betalen vanwege de enorme hoogte van het geëiste bedrag: 20.000 rijksdaalders. De vierde kampong had ook grote moeite met afbetalen, maar na gijzeling van 17 inwoners kwam men alsnog met de rijksdaalders over de brug, waarop de kampong gespaard werd.
De beperkte en strenge toepassing van het *cautiestelsel* wijst erop dat de bevelhebber het geen bruikbare methode vond. Hij vertrouwde de Atjeeërs niet, ze konden op elk moment weer overlopen naar de oorlogspartij. Toekoe Moeda Baid, die zich met de Habib had overgegeven en zich bij het KNIL had gevoegd als raadgever, heulde volgens Van der Heijden nog altijd met de oorlogspartij, waarop hij hem vast liet zetten. Waarschijnlijk was deze verdenking enigszins gegrond , want na zijn arrestatie nam het aantal aanvallen af.
Het derde en laatste aspect is de houding ten opzichte van de bevolking. Het onderscheid tussen "goedgezinde bevolking" en "vijand", hoewel op papier helder, was in de praktijk vaag. De bevolking werd bijvoorbeeld vaak gestraft voor oorlogshandelingen van gewapende milities. Maar wanneer de bevolking zich vriendschappelijk opstelde tegenover het KNIL, kreeg zij moeilijkheden met de oorlogspartij: "Zij (de goedgezinde bevolking, AH) vreezen niet zoo zeer ons, als wel den vijand en de kwaadgezinde bevolking, die 's nachts in de kampongs rondsluipen om de huizen der goedgezinden te verbranden. Van daar een voortdurend heen en wedertrekken der bevolking, dat een zeer onzekeren toestand heeft doen geboren worden."[10] Zo kwam de bevolking tussen twee vuren te staan: ze waren óf genoodzaakt zich aan te sluiten bij de oorlogspartij, óf ze moesten collaboreren met het KNIL.
Van een systematisch volgehouden en doordachte houding teen opzichte van de bevolking lijkt dan ook geen sprake te zijn geweest. Weliswaar werd een handjevol kampongs gespaard vanwege de goede gezindheid van de bevolking, maar daar tegenover

[9] Volgens resident K F H van Langen waren er rond 1890 in de XXII moekims in werkelijkheid 42 *moekims*. Snouck Hurgronje schatte dat een *moekim* gemiddeld uit vier kampongs bestond, met enkele uitzonderingen tot twaalf kampongs. Een gemiddelde van vier maakt 168 kampongs in totaal. Christiaan Snouck Hurgronje, *De Atjehers* (Batavia, etc., 1893-5), i, 93.

[10] NA, koloniën, 6556A, *Militaire verslagen*, 6 mei.

'Aflossing der bezetting van een benteng der geconcentreerde linie'. Illustratie in: H.C. Zentgraaff, *Atjeh* (Batavia 1938), 22.
NIMH

staan gevallen waarin het KNIL schijnbaar zonder aanleiding het vuur opende op kampongbewoners of willekeurig gijzelaars am. Het KNIL was echter voor betrouwbare inlichtingen afhankelijk van de bevolking. Er bevonden zich altijd een aantal Atjese gidsen bij de colonnes, die soms vrijwillig, soms onder dwang informatie verstrekten. Deze gidsen benutten af en toe deze mogelijkheid om het KNIL te misleiden door de colonne een hinderlaag in te sturen, wat voor de bevelhebber weer aanleiding gaf voor wantrouwen jegens de bevolking.

Het dichtst bij een elementaire *hearts and minds*-politiek kwam de herbouw van de Grote Moskee te Kota Radja, waarvan de eerste steen op 9 oktober 1879 door Van der Heijden werd gelegd, als "bewijs van onze goede bedoelingen omtrent de eerbiediging van Uwen godsdienst en een teeken des vredes."[11] Of dit gebaar van goodwill, slechts een maand na het eind van de wrede veldtochten, effect had, valt te betwijfelen. Van der Heijden schatte zelf in dat Atjeh en haar bevolking wel een paar jaar nodig zouden hebben om tot volledige acceptatie van het Nederlandse gezag te komen. We zullen nooit weten of hij gelijk zou hebben gekregen, want Van Lansberge had er het geduld niet voor.

Conclusie

De steeds wisselende stelsels van contraguerrilla die de Atjeh-oorlog kenmerkten, waren deel van een langdurig proces van *trial and error*, dat wellicht nog steeds niet ten einde is. Generaal van der Heijden heeft op zijn eigen manier geprobeerd de meest effectieve methode te vinden om de Atjeeërs "op de knieën te dwingen". Zijn methode was een keiharde, offensieve strategie, die weinig ruimte liet voor toenadering. Wantrouwen tegenover de bevolking weerhield Van der Heijden ervan het *cautiestelsel* vaker te gebruiken. Hoe kon hij een garantie krijgen dat een kampong het KNIL goed gezind bleef nadat zij een tuchtiging had afgekocht?

[11] Kielstra, *Atjeh-oorlog*, III, Bijlage XIII, 563.

Karel van der Heijden zoals afgebeeld op een 'photogravure' in: L.F.A. Winckel, *De militaire loopbaan van luitenant-generaal Karel van der Heijden* (Utrecht 1896).
NIMH

Door een kampong "ten strengste te tuchtigen" kon hij in ieder geval alle "twijfel omtrent hare nederlaag" wegnemen, zoals Van Lansberge hem had opgedragen. Maar de bevolking, van onderdak en bestaansmiddelen beroofd, had bijna geen andere keus dan zich bij de oorlogspartij aan te sluiten. Die boden tenminste bescherming tegen de *kafirs*, de ongelovigen.

Daaruit blijkt dat er bij de legertop geen besef bestond dat toenadering tot de bevolking de sleutel kon zijn tot het winnen van de oorlog. Wel probeerde Van der Heijden een scheiding aan te brengen tussen bevolking en milities, door kampongs te sparen waaruit niet op de Nederlanders geschoten werd, en door het achtervolgen van "bendes". Die scheiding was, zoals we hebben gezien, niet eenvoudig te handhaven. Vaak was er helemaal geen sprake van een onderscheid tussen onschuldige burgers en milities. En dat is een probleem waar Nederlandse militairen heden ten dage in Afghanistan nog steeds tegenaan lopen.

Welk kamp er in de papieren oorlog uiteindelijk gelijk had bij de beoordeling van Van der Heijden, is niet te beantwoorden vanuit onze postkoloniale positie, waarin we de oorlog in zijn geheel als onrechtvaardig beschouwen. De beschuldigingen van onethisch tuchtigen blijken in elk geval op feiten te berusten. Het ging er harder aan toe dan zijn felste tegenstander durfde te beweren, althans wanneer we de dagjournalen geloven - en er is geen reden om dat niet te doen, aangezien men eerder zou willen verbloemen wat er gebeurd was dan het klip en klaar op te schrijven. Een en ander heeft er namelijk ook toe geleid dat in latere periodes de 'gevoelige' feiten niet meer werden opgetekend. En juist die wetenschap maakt het militaire dagjournaal van de veldtocht van Van der Heijden een waardevol document.

Bronnen

Nationaal Archief, Den Haag, archief van het Ministerie van Koloniën, 1850-1900, toegang 2.10.02.

- Inv. nr. 6556A: *Militaire verslagen betreffende de Atjeh-oorlog door de commandant, K. van der Heijden, augustus 1877 - september 1879*
- Inv.nr. 6121: Geheim verbaal 2 december 1879 S19; No 84/112, *Verslag van de Inspectiereis naar Atjeh, door de commandant van het Leger en Chef van het Departement van Oorlog, de heer Boumeester, 19 oktober 1879*; No 82/109, *Journaal van het Civiel Bestuur der XXVI Moekims van 6 t/m 26 sept. '79.*

Literatuur

- Blok, P.J., 'Levensbericht van Dr. E.B. Kielstra.', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1921), www.dbnl.org/tekst/_jaa003192101_01/_jaa003192101_01_0011.htm.
- Brouwer, W., *Beroemde mannen, deel 5: Karel van der Heijden* (Amsterdam 1900).
- Callwell, C., *Small wars: Their principles and practice* (Londen 1996).
- Doel, H.W. van den, *Het rijk van Insulinde: opkomst en ondergang van een Nederlandse kolonie* (Amsterdam 1996).
- Hack, Karl & Tobias Rettig, *Colonial armies in Southeast Asia* (Londen 2006).
- Heijden, K. van der, *Memorie naar aanleiding van het voorgevallene op 18 November 1881 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal* (Den Haag 1882).

- Kielstra, E.B., *Beschrijving van den Atjeh-oorlog met gebruikmaking der officieele bronnen, door het Departement van Koloniën daartoe afgestaan* III (Den Haag 1883-1885).
- Kielstra, E.B., 'De Atjeh-kwestie', *Verslagen der algemeene vergaderingen van het Indisch Genootschap, 's Gravenhage* (1883), 117-160.
- Moor, Jaap de, 'Met klewang en karabijn: een militaire geschiedenis van Nederlands-Indië (1815-1949), in: Jaap R. Bruyn en Cees B. Wels, red., *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003), 199-244.
- Moor, Jaap de, 'Afscheid van Indië? Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949', *Militaire spectator* 117 (2008), 142-3.
- Niclou, H.A.A., 'Tuchtigen volgens het oorlogsrecht', *Indisch Militair Tijdschrift* 10 (1879), II, 528-32.
- Niclou, H.A.A., 'De Atjehse quaestie in het Indische genootschap', *Indisch Militair Tijdschrift* 15 (1884) I, 219-48.
- Niclou, H.A.A., 'Eene kritiek op de Atjeh quastie in het Indisch Genootschap', *Indisch Militair Tijdschrift* 15 (1884) II, 182-248; 280-297.
- Reid, Anthony, *The contest for North Sumatra. Atjeh, the Netherlands and Britain, 1858-1898* (Londen 1969).
- Snouck Hurgronje, Christiaan, *De Atjehers* (Batavia, etc., 1893-5), 3 delen.
- Soest, G.H. van, 'Het Atjehse Vraagstuk', *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* 12, dl. 1 (1883), 81-96.
- Veer, Paul van 't, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969).
- Winckel, L.F.A., *De militaire loopbaan van den Luitenant-Generaal Karel van der Heyden* (Utrecht 1896).

August en Ignace Wils, Zouaven in Italië en Spanje

Rende van de Kamp

Giuseppe Garibaldi (1807-1882). Ingekleurde litho, circa 1880.
Legermuseum, Delft

De Brabanders August en Ignace Wils waren van die idealisten, die na eenmaal aan een oorlog gesnuffeld te hebben, voorgoed verslaafd bleven. Zij bleven rondreizen van de ene Europese oorlog naar de andere, totdat één van de twee werd ingehaald door het lot.
De twee broers zouden aanwezig zijn bij drie verschillende oorlogen in Europa. Ze zouden officiersrangen behalen. Bij tal van historische gebeurtenissen aanwezig zijn. Gevolgd door tal van Nederlandse vrijwilligers en avonturiers. Een aantal van die Nederlanders zou zelfs een eigen eenheid vormen in Spanje: de Hollandse Compagnie.

De Zouaven

Ignace werd geboren 11 januari 1849 in Ravenstein in Noord-Brabant als Ignace Marie Petrus Alphonse Wils. Een katholieke familie.

De kleine Ignace volgde een handelsopleiding aan het College der Paters Jezuieten te Katwijk en wilde korte tijd priester worden. De roeping tot het priesterschap bleef echter weg en Ignace ging door met een handelsopleiding bij de Jezuieten in Sittard.
In 1860 werd de Pauselijke Staat bedreigd door Italiaanse troepen, die het grondgebied van de Pauselijke Staat wilden inlijven om de eenwording van Italië te bewerkstelligen. Katholieke vrijwilligers uit vele landen stroomden naar de Pauselijke Staat om Paus Pius de Negende te helpen. Een Korps Zouaven werd opgericht om de Paus militair bij te staan en de Zouaventijd was aangebroken.
Overal in Europa was de oorlog het gesprek van de dag. In kerken werd opgeroepen de strijd te steunen en vrijwilligers stroomden toe. Ook uit Nederland kwamen vrijwilligers naar Italië om zich aan te sluiten bij de Zouaven. Tussen 1860 en 1870 dienden ongeveer vierduizend katholieke jongens uit Nederland als Zouaaf. Een aantal van hen werd zeer bekend. Pieter de Jong uit Lutjebroek bijvoorbeeld. Pieter de Jong was een jongeman van 1.76 meter lang, wat erg groot was voor die tijd, en sneuvelde in de strijd in Monte Libretti, nadat hij veertien vijanden met de kolf van zijn geweer de schedel had ingeslagen. Een verhaal dat tot de verbeelding sprak en hem in één keer beroemd maakte. Nog is Pieter de Jong te vinden in Lutjebroek, waar zijn grote gestalte is vereeuwigd in een reliëf op de buitenmuur van de kerk. De plaatselijke voetbalvereniging heet de Zouaven.

De reis naar Italië

De jongens die vanuit Nederland afreisden naar Italië waren onder de indruk van de reis en de ervaringen in het verre Italië. Voor veruit de meesten was het de eerste keer dat ze naar het buitenland reisden. In brieven naar huis verhaalden zij enthousiast over wat ze onderweg meemaakten. Zouaaf Moet uit Haarlem schreef in zijn dagboek: 'Na een stevig ontbijt in 't Hotel gebruikt te hebben, gingen wij aan boord van een waarlijk sierlijk Zeekasteel 'Vaticane'. Welke ons bij zeer schoon weer over de gladde waterspiegel der Middellandsche Zee naar Civita Vecchia zal brengen. Doch,

De bekendste Zouaaf van Nederland: Pieter Jansz. Jong uit Lutjebroek, gesneuveld op 18 oktober 1867 in de slag bij Monte-Libretti. Documentatie Frans Smits sr.
Legermuseum, Delft.

wat valt die reis tegen ! Wij moesten gedurende de reis gestadig boven op dek blijven. Zijnde : 300 Fransche soldaten, 80 Zwitsers, 52 Engelsche, 130 Partikulieren als Bedevaartgangers, Landverhuizers, Kooplieden, 21 Turken en 42 welke in de gelederen van den Paus Koning wenschten te gaan.'

Ook de Italianen zien er anders uit. Zouaaf Frans Aghina uit Alkmaar: 'Het is een sterke vesting door de franschen bezet, voorts is het klein en smeerig, het volk ziet er slecht uit, hun gezigt is bruin van kleur bedekt met lange baarden; het zwarte lange haar hangt wanordelijk langs het hoofd en zij schijnen er behagen in te scheppen om met gescheurde kleederen te loopen; wanneer men hunne kleine gestaltes beschouwd, zou men wanen een bende roovers te zien; zoodra wij de stad binnen traden werden wij omringd door een zwerm kinderen waarvan tien zooveel kleeren niet aan hadden als één bij ons; het is onmogelijk van hen af te komen; geeft men wat aan den eene dan komen ze alle op U af en zien dan maar dat Gij er af komt.'

Zouaaf Cornelis Witte uit Texel worstelt met zijn nieuwe uniform: 'Des andere daags werden wij gekleed. Ik was blij dat onze kleding gekomen was, want in mijn burgerkleding geleek ik wel een bedelaar. Ik had geen schoenen meer aan mijn voeten. Diezelfde dag ook ontving ik mijn wapens. Toen was het gedaan met uitgaan en moesten wij poetsen zo hard wij maar konden. Des zondags moesten wij in ons zouavenuniform ter kerke. Hoe vreemd die kleding mij was, kan ik niet vertellen. Die wijde broek, dat vreemde vest en die buis. Die blote hals was ons eerst heel lastig. Die witte gitten en die monsers, in één woord: de gehele kleding was vreemd en lastig.'

Broeders te wapen voor de paus

Ook August Wils, de broer van Ignace, die als dienstplichtige diende in het Nederlandse leger en ingedeeld was in Kampen, werd gegrepen door het zouavenvirus en besloot naar Italië te reizen. Ignace dreigde van huis weg te lopen, wanneer hij niet mee mocht gaan en in oktober 1864 gingen de twee broers samen naar Rome om zich aan te sluiten bij de troepen van de Paus. August was toen achttien jaar oud en Ignace pas zestien.

Op 14 oktober 1864 werden de twee ingelijfd bij de Pauselijke Zouaven. Twee jaar later werden de twee broers bevorderd tot korporaal. Ignace was een vrolijke jongen. Hij ging graag het veld in om patrouilles te lopen en toonde moed wanneer het nodig was. Aan kazernediensten had Ignace echter een grote hekel en ook het eten beviel hem maar matig. Op 6 augustus 1867 werden de twee broers bevorderd tot sergeant, maar Ignace was ziek geworden en lag in het ziekenhuis, waar hij vijf maanden zou blijven. Ondertussen was zijn broer August aanwezig bij de slag van Mentana op 2 november. Bij deze beroemde slag werd het leger van de opstandeling Garibaldi, die van Italië één rijk wilde maken, vernietigend verslagen. Ongeveer duizend Garibaldisten sneuvelden en veertienhonderd werden krijgsgevangen gemaakt. Verschillende Nederlandse Zouaven waren van de partij.

Zouaaf Frans Aghina: 'Hoe meer wij Mentana naderden hoe meer vuur wij uit de stad kregen. De plaats is zeer sterk, heeft een groot kasteel waarvoor een kromme straat loopt, dewelke huis voor huis verdedigd kan worden. Zij schoten dan ook geweldig uit de vensters en door hun sterke stelling konden wij er niet in slagen hun uit de sterkte te verdrijven. Ten 2 uur kwamen de zwitzers en legionairs in het vuur en sloten de stad aan de andere zijden in. Ook had het kanon het vuur tegen het kasteel geopend en had al verscheidene gaten gemaakt. Ook de vijand had kanon en antwoordde dapper. Ten 3 uur hadden wij hun met de bajonet voor het grootste gedeelte uit de stad verdreven, honderden lagen doorstoken langs den weg. Ten 4 uur trokken de franschen op en opende hun hevig vuur met

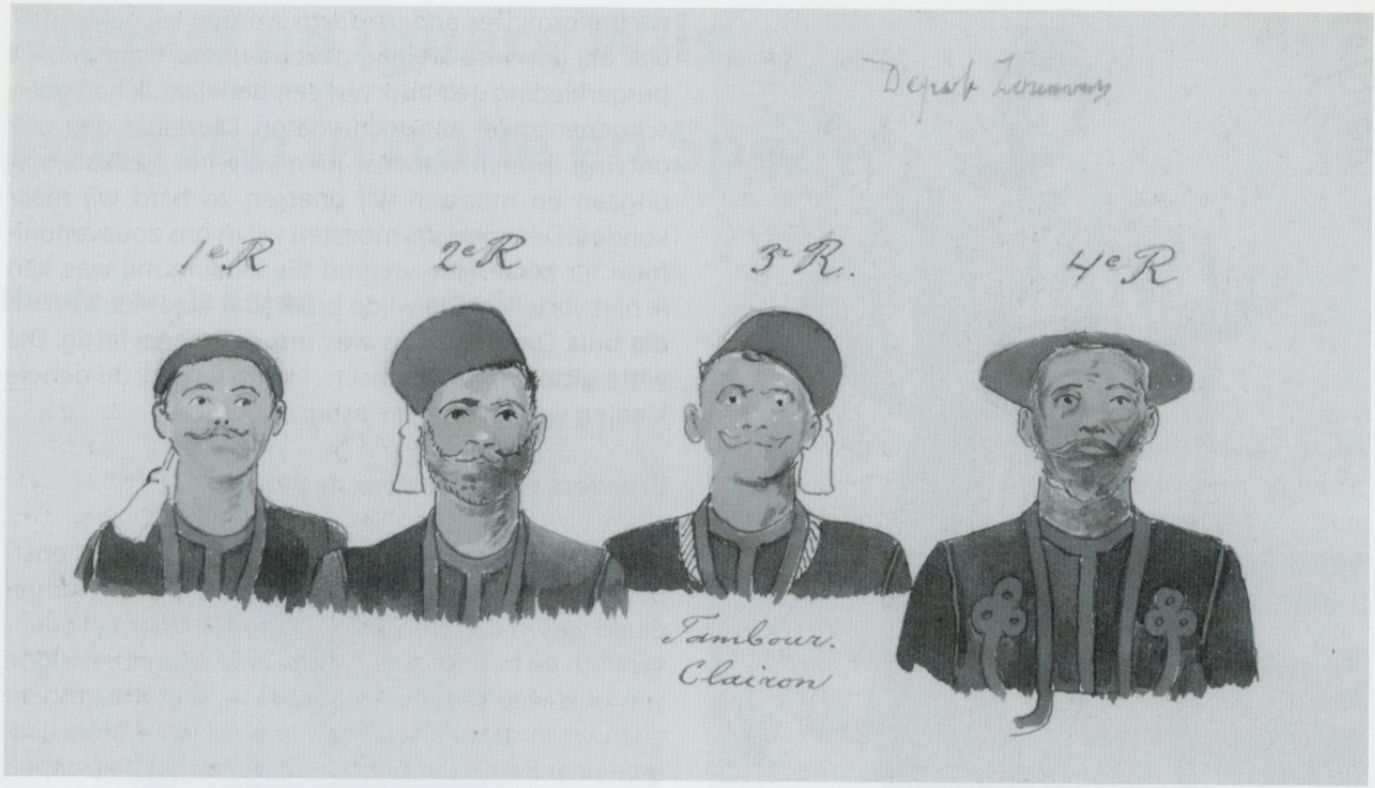

Vier Zouaven, waaronder een tamboer-clairon, van het 1e, 2e, 4e en 5e Regiment van het Depot Zouaven. Tekening in kleuren van Michel Hermanus van Tilburg (1877-1957), 1920-1951.
Legermuseum, Delft.

hun chassepot, maar ook zij waren niet bij magte de vijand uit het kasteel te verjagen.'
Maar Ignace was er niet bij. Ernstig ziek lag hij in het Militair Hospitaal in Rome. Toen Ignace weer beter werd, ontmoette hij een Spaanse Zouaaf. Deze Zouaaf, een onder-luitenant, heette Don Alfonso d' Este en was een broer van de Spaanse troonpretendent. Ignace wilde actie en begon zich bij de Zouaven te vervelen. De onder-luitenant vertelde Ignace hoe zijn broer, Don Carlos, een leger op de been bracht en met deze Carlisten de Spaanse troon wilde veroveren. Ignace Wils vroeg een verlof aan van drie maanden en ging naar Spanje.

Spanje

De situatie in Spanje was tengevolge van een troonopvolgingskwestie buitengewoon gecompliceerd. Door huwelijken en een vrouwelijke opvolgster was het zeer ingewikkeld geworden wie er recht had op de Spaanse troon. Tengevolge van dit conflict, brak een opstand uit van de zogenaamde Carlisten. Deze Carlisten stonden onder aanvoering van de troonpretendent Don Carlos. Deze was streng katholiek en zijn broer was Zouaaf geweest en had dus ook voor de Paus gevochten. Dit gaf hem een dubbel voordeel: Ten eerste waren veel streng religieuze Spanjaarden op zijn hand en ten tweede kon zijn broer door zijn aanwezigheid bij de oorlog in Italië, vrijwilligers meenemen naar Spanje.
In de zomer van 1869 kwam Ignace Wils met een andere Nederlander, de zouavensergeant Eduard Tepe, aan in Spanje. August was in Italië achtergebleven, want hij zag geen enkel heil in de onderneming. Ignace en Tepe kwamen aan in een kampement van de Carlisten in de Pyreneën, waar al zo'n vijftig á zestig oud-Zouaven aanwezig waren. Ignace werd aangenomen in de rang van onder-luitenant. De vijandelijkheden bestonden voornamelijk uit het voeren van een guerilla-oorlog. Het legertje van de Carlisten was echter slecht georganiseerd en moest het opnemen tegen Spaanse troepen, die goed waren bewapend. Aansluiting met andere eenheden van de Carlisten lukte niet en na talloze hinderlagen en schermutselingen werden de Carlisten van Ignace Wils teruggedreven naar Frankrijk. Ignace werd gevangen genomen door de Fransen. Doordat Wils een Carlisten luitenant-kolonel hielp ontsnappen, werd hij bevorderd tot eerste-luitenant en onderscheiden met de Ridderorde van Sainte Marguerite. Kort daarna werd Wils met zijn kameraden naar Metz in Noord-Oost Frankrijk overgebracht, waar zij gevangen gehouden werden. Het eten was slecht en de situatie uitzichtloos. Gelukkig had Wils een familielid, die het gedaan kreeg dat hij eervol bij de Zouaven werd ontslagen, anders zou hij officieel als deserteur te boek gesteld zijn, hij was immers nog

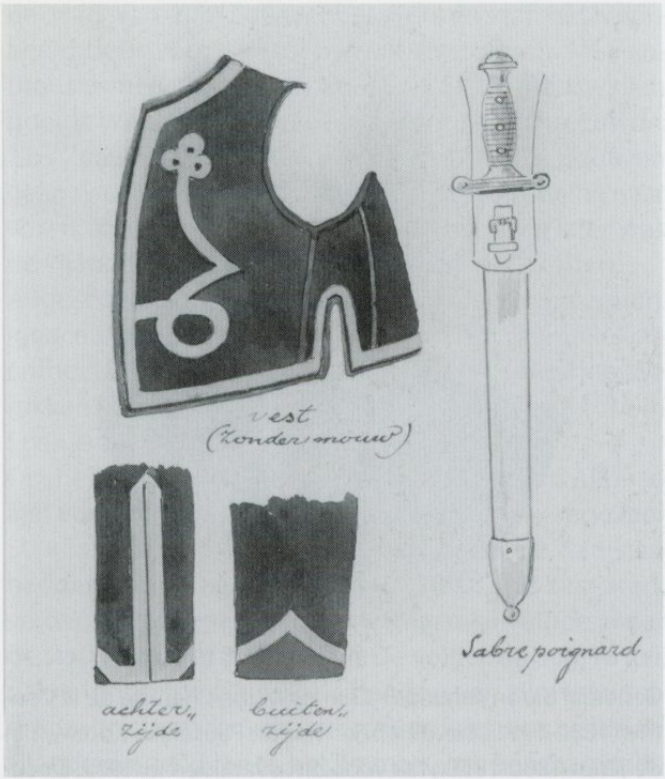

'Vest (zonder mouw), achterzijde, buitenzijde en sabre poignard van het uniform van een Zouave'. Tekening in kleuren van Michel Hermanus van Tilburg (1877-1951), 1920-1951. Legermuseum, Delft.

steeds afwezig met drie maanden verlof.

Beroepssoldaat

Op 19 juli 1970 brak de Frans-Duitse oorlog uit. Toen Uhlanen van het Pruisische leger een klein dorpje binnenvielen, waar Ignace zich net bevond en de burgerbevolking terroriseerden, werd het hem te veel. Hij ging haastig naar het hoofdkwartier van maarschalk Bazaine en meldde zich aan. Wils werd ingedeeld bij het Korps Eclaireurs (Verkenners Korps) een eenheid van Franc Tireurs (geen geregeld legeronderdeel).
Op 18 augustus was Wils van de partij bij de slag van Gravelotte. Hij nam deel aan de ruitercharge op de Witte Kurassiers. Tot dertien maal werd er aangevallen en Wils was één van de weinigen die het overleefde. Wils haalde nog verschillende huzarenstukjes uit en wanneer hij in het holst van de nacht uit het omsingelde Metz sluipt en uit het Duitse kamp een bundel documenten en kranten steelt, wordt hij tenslotte bevorderd tot tweede luitenant.
Kort daarna gaf de maarschalk Bazaine zich met zijn soldaten over en werd Ignace Wils opnieuw krijgsgevangene. Niet bij machte zich uit de problemen te houden, werden Wils en een officier van de Eclaireurs door de Duitsers ervan beschuldigd de andere krijgsgevangenen op te hitsen. Executie dreigde en Wils en de officier besloten te ontsnappen. Via Duitsland reisden de twee naar België en werden onderweg bijna gevat, maar de commandant van de militairen, die de trein waarin zij reisden moesten doorzoeken, bleek oud-Zouaaf te zijn en de twee kwamen weg. Via België kwamen ze dan weer veilig terug in Frankrijk aan.
In Rochelle in Bretagne werd Wils bevorderd tot kapitein-commandant van het Korps Eclaireurs. Zijn broer August kwam hem hier opzoeken.
Inmiddels was in Rome het leger van de Paus verslagen en het Korps Zouaven ontbonden. Vele oud-Zouaven gingen naar huis, maar ook een flink aantal meldde zich voor het Franse leger. De Charette, een hoge Franse oud-officier van de Zouaven, richtte een eigen eenheid op: La Legion des Volontaires de l'Ouest (Het Legioen van de Vrijwilligers uit het Westen). August Wils liet zich inlijven bij dit korps en werd luitenant. Hij vocht mee in de slag van Le Mans en vertrok evenals Ignace na de overgave van Parijs aan de Communards (een revolutionaire beweging, die in Parijs de macht greep) naar Nederland. De verliezen van het Legioen van de Vrijwilligers van het Westen waren verschrikkelijk geweest. En uiteindelijk bleken alle offers voor niets. Het Franse leger leed een aantal verpletterende nederlagen.
De gebroeders Wils waren terug in Nederland en Ignace hield er een aantal toespraken over de oorlog in Frankrijk. Maar zijn draai vond hij niet en hij besloot weer terug te gaan naar Spanje, waar zojuist de Derde Carlistenoorlog was uitgebroken. In mei 1872 was Ignace alweer in Spanje. Don Carlos had nieuwe bondgenoten gevonden en in Spaans Baskenland begon de strijd opnieuw. Overal vielen groepen strijdlustige Basken de Spaanse troepen aan. Ignace Wils geloofde dat er goede kansen waren op een overwinning en ging naar Catalonië, waar hij verwachtte dat de Carlisten goed georganiseerd zouden zijn. Het tegendeel bleek waar. Aan alles was gebrek. Geen wapens, geen geld, geen voorraden. Wel soldaten in haveloze uniformen, voormalige Zouaven, Franse royalistische oud-officieren die meevochten uit sympathie voor de Bourbons.
Maar de geestdrift van de opstandige Carlisten werkte aanstekelijk en ondanks de krakkemikkige organisatie wemelde het al snel van de kleine benden, die ten strijde trokken tegen de nationale regeringstroepen. Onder de strijdkreet: 'Viva Religion ! Viva España ! Viva Don Carlos !', werden de regeringstroepen keer op keer aangevallen. Het leger van de Carlisten groeide gestaag, er kwamen nieuwe recruten en met de buitgemaakte wapens werden soldaten uitgerust. Ignace Wils richtte een korps cavalerie op, waarvan hij zelf commandant werd, totdat generaal Raphaël Tristany, een dappere Carlist, deze cavalerie bij zijn eigen legerkorps indeelde.

Een Zouaven muziekkorps samengesteld uit Nederlandse Zouaven. De Zouaaf waar een kruisje bij staat (links) is Bart Siebers uit Grave. Reproductie Legerfilm- en Fotodienst, Den Haag naar het origineel in het Zouavenmuseum Oudenbosch. Documentatie Frans Smits sr.
Legermuseum, Delft.

Generaal baron Athanase-Charles-Marie Charette de la Contrie (1832-1911), bevelhebber van de Pauselijke Zouaven in de jaren 1860-1870 vlak voor zijn overlijden in 1911. Documentatie Frans Smits sr.
Legermuseum, Delft.

Carlistische Zouaven

Er werd nu een korps van Carlistische Zouaven opgericht dat bestond uit drie eenheden:
Een bataljon Zouaven van Margarita, een eenheid Zouaven Cantabria Guides en een Escort Zouaven bataljon. Ignace Wils werd kolonel-commandant van het Escortbataljon, dat onder meer diende als lijfwacht van de Spaanse prins. Al snel werd de eenheid een keurkorps. De eenheid, die werd opgericht in maart 1873 te Ribas, telde veel oud-Zouaven uit Rome en onder hen verschillende Nederlanders. Het uniform van de Carlistische Zouaven bestond uit een witte baskenmuts (een soort grote baret), een grijswitte broek met gele bies en een blauwe rok (een soort jasje) met goudkleurig borduursel en zwarte laarzen. Hun motto was: Dios, Patria, Rey (God, Vaderland, Koning).
Ignace Wils werd als aanvoerder verschillende malen genoemd in de Spaanse kranten. Een keer wist hij door zeer kordaat optreden het leven van Don Alfonso en zijn vrouw te redden, toen drie sluipmoordenaars 's nachts waren doorgedrongen in de prive-vertrekken van de prins. Ook in het veld onderscheidde de onstuitbare Wils zich en na de inname van de plaats Sanahuja na zeer zware gevechten, werd Wils benoemd tot Ridder in de Orde van San Fernando.
In mei 1873 werd Wils gewond bij de slag van Orista. Zelfs in het buitenland werd nu over hem in de kranten geschreven en één van die kranten zei: 'Hij streed te Rome, diende gedurende den laatsten oorlog in Frankrijk, heeft verscheidene maanden in Catalonië doorgebracht en draagt de litteekenen van niet minder dan dertien kogelwonden. Zijn uniform is een ware curiositeit; zij is gescheurd en opengereten door kogels, die haar in alle richtingen doorboord hebben, zonder hem zelfs te schrammen.'
De populaire Wils werd bewaakt door twee trouwe Carlisten; de gebroeders Genóves. Maar zij hadden een zware taak. Het bleek onmogelijk de onstuimige moed van de Hollander te matigen. Vijf paarden werden onder hem dood geschoten, hij werd diverse malen gewond en toen zijn collega-officieren hem smeekten voorzichtiger te zijn riep hij uit: 'Wat geef ik om mijn leven ! Ik strijd tegen de Revolutie en voor het heiligste Recht der Kerk !'
Het bataljon van Wils kreeg van Doña Maria de las Nieves de Braganza, de vrouw van Don Alfonso, zijn eigen vaandel dat werd geborduurd in het klooster van Vigne bij Genua in Italië. Het vaandel werd op 1 juli gezegend in de plaats Suria en aan kolonel Wils gepresenteerd. Wils is weer zo enthousiast dat hij uitroept: 'Voor dit vaandel ga ik sterven !'
Korte tijd later woedde een veldslag tussen de Carlisten en de Republikeinen. Het gevecht was zeer hevig en de Republikeinse aanvoerder, generaal Cabrinetty, sneuvelde. In het stadje Alpens omsingelden de Carlisten een vijandelijke strijdmacht die zich had verschanst in een ommuurd gebouw. Ignace Wils greep

de vlag van zijn Zouavenbataljon en gaf het voorbeeld door voor de troepen uit te stormen. Met enthousiasme volgden zijn Zouaven. Bij de stadswallen gooide Wils het vaandel over de muur en schreeuwde: 'Los Zuavos van donde va la bandera !' ('De Zouaven gaan waar de vlag gaat !') Vervolgens stormde hij naar voren, achter het vaandel aan. Tien minuten later was de vijandelijke vesting in handen van de Carlisten.
August was inmiddels ook in Spanje aangekomen. Ignace verwelkomde zijn broer met zijn gebruikelijke enthousiasme. 'Ik ben zoo blij, dat ge zijt gekomen. We rukken op naar Igualada. Het zal uw eerste gevecht in Spanje zijn.'
Op 17 juli 1873 kwamen de troepen van Don Alfonso aan voor de wallen van het stadje Igualada, ongeveer 50 kilometer ten westen van Barcelona. De Carlisten hadden gebrek aan munitie en de stad was zeer sterk verdedigd. Stormaanval op stormaanval volgde, maar de stad werd niet ingenomen. De volgende dag, 18 juli, pakte Ignace de vlag uit de handen van zijn vaandeldrager en stormde naar voren. Even later sneuvelde de vaandeldrager. Bij het beklimmen van een barricade werd Ignace door verschillende kogels getroffen en viel dood neer. Igualada werd na drie aanvallen, die bij elkaar meer dan dertig uur duurden, veroverd. Maar de verovering van Igualada was duur betaald. Het lichaam van de vierentwintigjarige Ignace Wils werd bijgezet in het heiligdom van la Sierra de Pinos, vlakbij Suria, middenin de kapel.
De katholieke kranten in Nederland, zoals De Tijd, De Maasbode, de Provinciale Noord-Brabander en de 's Hertogenbossche Courant brachten hulde aan Wils. Ook diverse andere buitenlandse kranten besteedden aandacht aan de dood van Ignace.
Een oud-carlistisch wapenbroeder, G. van Heusden, die later directeur zou worden van de Suikerfabriek te Statendam (Geertruidenberg) betreurde zijn dood en vertelde hoe hij zich zijn oude kolonel herinnerde: 'Ik zie hem nog in zijn Fransche uniform van bataljonscommandant wandelen door de straten van Rotterdam, vlug en veerkrachtig in al zijn bewegingen: soldaat in every inch !'
August Wils, de twee jaar oudere broer vertrok voor korte tijd naar Nederland. Hij hoopte terug te keren met een aantal Nederlandse vrijwilligers, meest oud-Zouaven. Hij recruteerde een honderd-tal oud-Zouaven, die bereid waren in Spanje te gaan vechten, maar hij kon helaas maar een kleine groep meenemen. Bij terugkeer in Spanje wilde Don Alfonso August benoemen tot de nieuwe bevelhebber van het Bataljon der Carlistische Zouaven, een voorstel dat door August werd afgeslagen. August vormde een Hollandsche Compagnie, hoewel er maar ongeveer 32 Nederlanders voor die compagnie beschikbaar waren en commandeerde deze compagnie in de rang van kapitein. Het was de bedoeling van Wils om door het vormen

Franse Zouaaf. Aquarel van Carl Henckel (1862-na 1928), 1911.
Legermuseum, Delft.

van een Hollandsche Compagnie meer Nederlanders naar Spanje te lokken.

Besluit

In de gevechten die volgden stond August als waardig opvolger van zijn broer overal vooraan. Verschillende van de Hollanders in zijn compagnie zouden sneuvelen. Op 5 februari 1874 viel bij Manresa J. Hof uit Amsterdam. Op 5 juni vielen bij Gandesa, in het rotsachtige gebied iets ten zuiden van Tarragona, de Zouaven Manders en Van Putten, terwijl Vodde, Theodorus Wever en luitenant Kleinschmidt, allen Hollanders, gewond raakten. Vodde en Wever zouden later aan hun verwondingen overlijden. August zelf kreeg

Leden van de vereniging van oud-Zouaven. Documentatie Frans Smits sr.
Legermuseum Delft.

twee kogels door de pijpen van zijn broek, maar raakte niet gewond. Luitenant Kleinschmidt zou later gevangen genomen worden en geëxecuteerd. Een aantal andere dappere Nederlanders werd genoemd voor bewezen moed, zoals Hendrik Buis, Wijen, Schellings, Schillings (mogelijk dezelfde als Schellings ?), Burks, G. van Heusden en Van Putten. Jan Visser, Theodorus Wever, Hendrik Buis en Jan Stormel ontvingen van generaal Tristany het rode kruis van militaire verdiensten, terwijl Wils de Ridderorde van San Fernando ontving, net als zijn broer. In de gevechten die nog zouden volgen werd ook nog een aantal Nederlanders bevorderd. De sergeant Kersjens bijvoorbeeld werd bevorderd tot luitenant.

Uit Nederland kwam een voormalig scheepsarts naar Spanje, dokter Wultingh, die werd aangesteld als militair arts.

Het ging nu de carlistische troepen voor de wind en zij rukten op naar de Ebro. Er werden zelfs plannen gemaakt om Madrid in te nemen. Maar toen kwam er plotseling militaire tegenslag. Ook kreeg Don Alfonso ruzie met zijn broer Don Carlos, de troonpretendent. Een en ander werd zo ernstig dat de troepen van de Carlisten moesten terugtrekken. Op 20 oktober nam Don Alfonso ontslag uit het leger na verdere onenigheid met zijn broer. Op 25 oktober werd het Bataljon der Carlistische Zouaven officieel ontbonden. Het bataljon was de officiële lijfwacht geweest van Don Alfonso en werd gelijk met zijn vertrek opgeheven. August Wils vertrok weer naar Nederland en de Carlisten werden overal door de regeringsgetrouwe troepen verslagen. De strijd duurde nog tot februari 1876. Toen werd het pleit beslecht. 28 februari 1876 trok Don Carlos met de laatste generaals en ongeveer tweeduizend man van zijn troepen de Franse grens over en gaf zich over aan de Fransen.

August Wils heeft nooit meer gevochten. Hij richtte de Algemeenen Nederlandschen Zouavenbond op en werd daarvan voorzitter. Hij werd Ridder in de Militaire Orde van den Heiligen Gregorius de Grote, Ridder in de Orde van San Fernando, hij kreeg het Kruis van Mentana, de medaille Bene Merenti, de Ster van Verdienste en de Oorlogsmedaille van de Franse veldslagen van 1870-1871. Hij stierf 11 februari 1919 te Dordrecht.

Bronnen/literatuur

- Wils, Ign.M.P.A., Uit den zouaventijd. Ignace Wils, kolonel-commandant van het bataljon der Carlistische Zouaven. (Haarlem [1930]).
- Nieuwsbrieven van het Nederlands Zouavenmuseum, Oudenbosch.

Voor geïnteresseerden in Zouaven is een bezoek aan het Nederlands Zouavenmuseum in Oudenbosch de moeite waard. Het museum is weliswaar vrij klein, maar het geeft toch een goed beeld van de Zouaven uit Nederland aan de hand van een unieke collectie. In Oudenbosch is verder een klein monument ter nagedachtenis aan de Zouaven en een verkleinde weergave van de Sint-Pieter in Rome, die bezichtigd en beklommen kan worden.
Nederlands Zouavenmuseum
Markt 31,4731 HM Oudenbosch
T 0165-313448
www.zouavenmuseum.nl
info@zouavenmuseum.nl

Dit artikel is gebaseerd op een hoofdstuk in het boek: *Soldaat voor een ander*. Nederlanders in vreemde krijgsdienst, deel 1
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, verschijnt eind september 2009
ISBN 978-90-5911-844-7

De Nederlandse bijdrage aan de verdediging van de Centrale Sector

Prof. dr. Jan Hoffenaar - hoofd Wetenschappelijk Onderzoek Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag

Militairen van het NDVN staan klaar met bepakte Jeeps om te verplaatsen in de richting van Inje, mei 1951.
Foto W.W. Dussel.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

Bewakingskorps Koninklijke Landmacht (BKL) aan de IJssellinie, 1953.
Foto Leger Film- en Fotodienst.
NIMH.

Na een periode van terughoudendheid heeft Nederland zich vanaf 1951 tot eind jaren zestig met volle overtuiging ingezet voor een betekenisvolle militaire bijdrage aan de NAVO-verdediging in de Centrale Sector in Europa. Al vanaf 1945 was het voor de meeste direct betrokkenen een uitgemaakte zaak dat de verdediging van Nederland alleen kon worden gegarandeerd als deze vorm zou krijgen in een bondgenootschappelijk verband en als deze zo ver mogelijk voorwaarts zou worden georganiseerd.

De evacuatiestrategie

De aanvankelijke aarzeling hield verband met twee factoren. In de eerste plaats was de Nederlandse krijgsmacht in de tweede helft van de jaren veertig vrijwel geheel gericht op de inzet in Nederlands-Indië (Indonesië). Daar lag toen haar hoogste prioriteit. Ruim 150.000 jongemannen - op een bevolking van ongeveer 10 miljoen - werden in allerijl klaargestoomd en overzee ingezet. Zij deden voornamelijk ervaring op in het voeren van een (contra)guerrillaoorlog. Dat had weinig van doen met het reguliere optreden in veel grotere verbanden, zoals dat in West-Europa van hen zou worden gevraagd. De krijgsmacht was sterk gericht op de bevrediging van de behoeften voor de korte termijn. De opbouw van een krijgsmacht die meer geschikt was voor het verwachte optreden in Europa op de langere termijn, kwam daardoor in de knel.
De tweede factor die ervoor zorgde dat Nederland niet onmiddellijk al zijn kaarten zette op een snelle opbouw van een omvangrijke geallieerde defensie in Europa, was dat met name de sociaal-democraten, die toen lange tijd met de rooms-katholieken de achtereenvolgende regeringen leidden, de militaire dreiging van de Sovjet-Unie als niet acuut ervoeren. Zij wilden

NAVO-oefening Grand Repulse, West-Duitsland, september 1953.
Foto Leger Film- en Fotodienst.
NIMH.

Centurion-tank tijdens een oefening van de 4e Divisie in Vogelsang, West-Duitsland, juni 1956.
Foto Leger Film- en Fotodienst.
NIMH.

na het vertrek van de militairen uit Indonesië in 1950, een pas op de plaats maken. Zij hechtten een groter belang aan de economische wederopbouw van het land. Meer geld voor stimulering van de economie en minder voor defensie. Dat was volgens hen de beste manier om de invloed van het communisme binnen hanteerbare proporties te houden. De krijgsmacht beschouwden zij vooral als een verzekeringspremie voor de Amerikaanse betrokkenheid bij de veiligheid van Europa.
Dit alles moet echter niet de indruk wekken dat Nederlandse politici en militairen zich eind jaren veertig maar weinig bekommerden om de defensie van hun land. Dat was zeker niet het geval. Er waren echter kwesties die op dat moment een hogere prioriteit kregen. Ook een gulden kon maar één keer worden uitgegeven.
Tot 1 juli 1949 kende Nederland in feite alleen een evacuatiestrategie. Volgens het plan *Salvador* zouden bij een aanval op het land de leden van de Koninklijke Familie en ongeveer tienduizend andere hooggeplaatste personen naar Engeland worden geëvacueerd. De operationele eenheden die niet naar Nederlands-Indië werden gestuurd, hadden als belangrijkste taak deze evacuatie te dekken. Veel stelde het allemaal niet voor. Britse officieren van de *British Mission*, die behulpzaam waren bij de opbouw van het Nederlandse leger, waren vooral slecht te spreken over de kwaliteit van de officieren. Zij hadden in de Tweede Wereldoorlog grotendeels aan de kant had gestaan, hetzij in krijgsgevangenschap, hetzij in Groot-Brittannië.

Het *short term plan*

Vanaf 1 juli 1949 was er geen sprake meer van een automatische evacuatie. Drie maanden eerder was het *short term plan* van de Westerse Unie van kracht geworden. Dit plan verschafte het kader voor het Nederlandse plan Leeuw, volgens welke Nederlandse troepen een statische verdediging aan de rivier de IJssel moesten voeren, om zo het in het westen gelegen economische en politieke hart van het land te beschermen. Zolang echter de meeste militairen naar Nederlands-Indië gingen, bleef het vooral een papieren plan. Er was wel afstemming met het plan *Abigail* van de Britse bezettingstroepen in Duitsland, de *British Army on the Rhine*. In geval van nood zou C-BAOR twee *divisional regiments* van het *armoured corps* ter beschikking stellen. De alarmering van de Nederlandse troepen sloot aan op die in de Britse zone. De Britten waren ook sturend bij de opbouw van de luchtverdediging. Deze liet - en dat gold voor de geallieerde luchtverdediging in het algemeen - tot het eind van de jaren vijftig grote tekortkomingen zien.
De Noord-Koreaanse inval in Zuid-Korea in juni 1950 leidde uiteindelijk ook in Nederland tot een enorme vergroting van de defensie-inspanningen ten behoeve van de verdediging van West-Europa. In alle lidstaten ging men koortsachtig aan de slag om zo snel mogelijk een geallieerde defensie van enige betekenis op poten te zetten. Naast de *Supreme Allied Commander Europe*, generaal Eisenhower, was met name zijn plaatsvervanger, Veldmaarschalk Montgomery, de stuwende kracht achter deze opbouw. Hij ging uit van de veronderstelling dat als Stalin West-Europa zou willen aanvallen, hij dat op korte termijn zou doen, omdat de NAVO-defensie dan nog zwak zou zijn. De noordelijke opmarsroute - van Berlijn over Hannover richting Brussel - was dan de meest waarschijnlijke en tevens de gevaarlijkste. Het zuidelijke deel van het

Honest John raketlanceerinrichting tijdens een wapenschouw in Ede t.g.v. de 15e Bevrijdingsdag, 5 mei 1960.
Foto Leger Film- en Fotodienst.
NIMH.

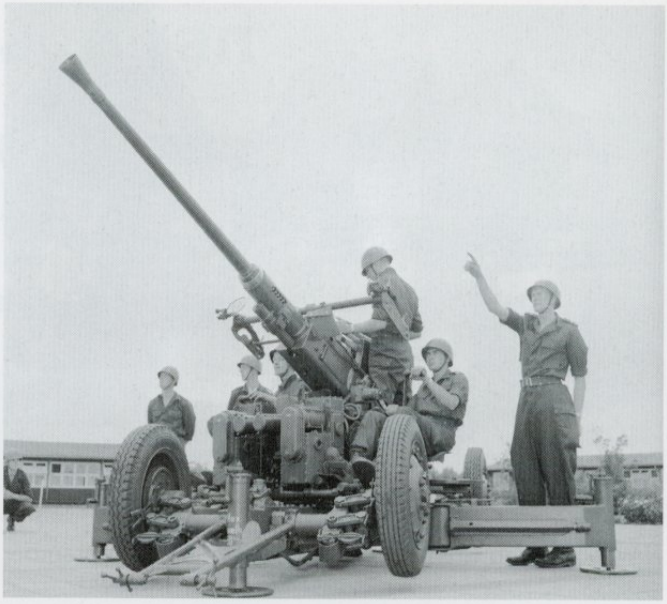

Oefening met het 40 lang 60 luchtdoelgeschut, 1959.
Foto Leger Film- en Fotodienst.
NIMH.

Nederlandse grondgebied - ten zuiden van de grote rivieren - lag op deze aanvalsas. Het noordelijke deel was flankgebied.
Vooral het Nederlandse leger had moeite het tempo van de opbouw bij te benen. Er werd een legerkorps met één parate en uiteindelijk drie mobilisabele divisies opgebouwd. Dit korps zou in tijd van oorlog onder de bevelen komen van de commandant van de *Northern Army Group*, een functie die werd bekleed door de commandant van de *British Army on the Rhine*. Daarnaast kwamen er bijna evenveel territoriale troepen. Dat laatste was tegen de zin van met name de Amerikanen, die vrijwel alle inspanningen wilden richten op de gezamenlijke strijdkrachten in de voorste linie. De Nederlanders hadden echter hun ervaringen met de Duitse luchtlandingen in mei 1940 nog vers in hun geheugen. Andere kritiekpunten op de Nederlandse legeropbouw betroffen het lage percentage beroepsmilitairen, het grote aandeel mobilisabele troepen en het geringe aantal herhalingsoefeningen. De prestaties tijdens de diverse oefeningen konden in de eerste jaren de geallieerde kritiek niet doorstaan. Volgens Montgomery was het Nederlandse leger "unfit to fight anybody". Daarom is er op zijn aandringen een militaire missie van SHAPE naar Nederland gestuurd, die het leger gedurende zes jaar heeft bijgestaan bij de opbouw en training van de troepen.

Water ter verdediging

Alle inspanningen waren gericht op de uitvoering van het operatieplan van het Nederlandse legerkorps, dat half november 1952 officieel van kracht werd. Het was afgeleid van de geallieerde plannen op de hogere niveaus, die in de loop van dat jaar het licht hadden gezien. De NAVO zou stand houden achter de Rijn én, in het noorden, achter de IJssel. Dat laatste heeft Nederlandse politici en militairen veel overredingskracht gekost. Vooral de Fransen hadden er bezwaren tegen. Zij wilden uitsluitend een verdediging achter de Rijn. Minder bekend was destijds dat de Amerikanen terzelfder tijd uitgingen van een *peripheral strategy*, waarbij de geallieerden zich zouden terugtrekken achter de Pyreneeën. Dat de IJssel desondanks toch in de verdedigingsplannen werd opgenomen is te danken aan de belangen die de Britten daarbij hadden en vooral aan de Nederlanders zelf. Zij slaagden erin om van de IJssel een formidabele waterhindernis te maken. In geval van een vijandige aanval zouden er grote drijvende stuwen worden geplaatst in de rivieren de Rijn en de Waal. Daardoor zou het water van de Rijn naar de IJssel worden geleid, die vervolgens buiten zijn oevers zou treden. Maar liefst 400.000 burgers hadden moeten worden geëvacueerd. Een volledige inundatie zou zes á zeven dagen in beslag hebben genomen.
Het moge duidelijk zijn dat de beslissing over te gaan tot een algehele inundatie, in nauw overleg met de commandant van de *Northern Army Group* moest worden genomen. De hoofdmacht van de *British Army on the Rhine* moest immers voldoende tijd hebben zich achter de hoofdverdedigingslinie terug te trekken. Dat gold ook voor de Britse en Nederlandse dekkingstroepen die bij het Dortmund-Emskanaal vernielingen

Stuw in de IJssel bij Arnhem (Plannen C), 10 mei 1954.
Foto Fotodienst Vliegbasis Ypenburg.
NIMH.

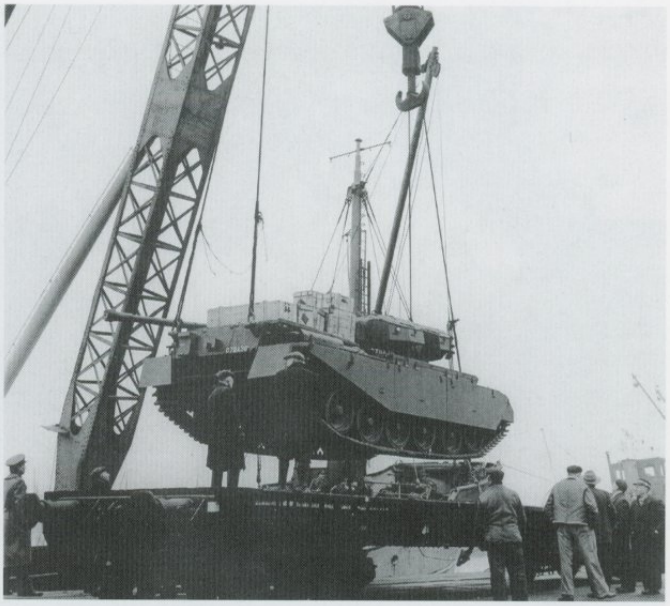

Ontscheping van in het kader van het Mutual Defence Assistance Program geleverde Centurion-tanks, tweede helft jaren vijftig.
NIMH.

moesten uitvoeren. Daarnaast moesten de verwachte vluchtelingen stromen worden opgevangen. Aparte plannen waren er bovendien voor de evacuatie van de Britse families uit de bezettingszone. Tevens hadden de schepen op de Rijn moeten worden afgevoerd en bestonden er plannen om de Nederlandse opleidingseenheden naar Groot-Brittannië te verplaatsen.
De geallieerde legerleiding kreeg wel vertrouwen in de waterlinie. Dit was mede een motief om de scheidingslijn tussen het gebied van het Britse en het Nederlandse legerkorps een stuk naar het zuiden te plaatsen. Eén gemobiliseerde Nederlandse divisie zou daardoor ten zuiden van de grote rivieren hebben moeten optreden. Het aantal geallieerde eenheden was in die jaren nog ver beneden het minimaal noodzakelijk geachte. De grensverlegging maakte het mogelijk dat meer Britse troepen zich konden concentreren op de opvang van de verwachte belangrijkste vijandelijke aanvalsstoot. Zou de aanval toch in de Nederlandse sector hebben plaatsgevonden, dan zou de *7 Armoured Division* te hulp zijn geschoten. De verdediging achter de IJssel zou door gemobiliseerde eenheden zijn uitgevoerd, met de parate divisie als reserve voor de tegenaanval. Deze operaties zouden volgens de plannen worden ondersteund door de Nederlandse IJsselmeer- en Waddenzeeflottieljes en, na beëindiging van hun taken in de Duitse bocht, door het *Royal Naval Elbe Squadron* en het *U.S. Weser River Patrol Squadron*.
In de loop van de eerste helft van de jaren vijftig nam het geallieerde zelfvertrouwen langzaam toe. Dat kan onder meer worden opgemaakt uit de doelen van de grote internationale oefeningen in die jaren. De oefening *Counterthrust*, in 1951, was een oefening in de terugtocht. *Hold Fast*, een jaar later, draaide om de hardnekkige verdediging. Tijdens *Grand Repulse*, in 1953, beoefenden de militairen een snelle tegenactie van een zelfstandig legerkorps. Daarbij stonden een Britse pantserdivisie en een Canadese brigade onder bevel van de commandant van het Nederlandse legerkorps - een duidelijk teken van vertrouwen in de vorderingen van de Nederlandse legerbouw. De voorlopig laatste grootschalige geallieerde oefening, *Battle Royal* in 1954, was zelfs een aanvalsoefening in legerverband. Er bleven desalniettemin grote operationele zorgen. Dat gold vooral de luchtverdediging en de bevoorrading.

Voorwaartse verdediging

Desondanks verschoof met ingang van 1 juli 1958 de hoofdverdedigingslinie van de NAVO een flink stuk voorwaarts naar de rivieren de Weser en de Fulda. Dat was mogelijk doordat de Bondsrepubliek - nadat zij in 1955 tot de NAVO was toegetreden - toen haar eerste divisies aan de geallieerde verdediging kon toevoegen. Daarnaast zouden de geallieerde strijdkrachten meer en meer over tactische nucleaire wapens gaan beschikken, waardoor de defensie flink aan kracht en afschrikking zou toenemen. Volgens de NAVO-strategie van *massive retaliation* zou in principe elke vijandelijke aanval met grootschalige inzet van nucleaire middelen worden vergolden. Het Nederlandse legerkorps kreeg het meest noordelijke vak in de *combat*

Opmars van Nederlandse gemotoriseerde eenheden tijdens de oefening *Hold Fast* door de West-Duitse plaats Beckum, september 1952. Het 1e (NL) Legerkorps maakte tijdens die oefening deel uit van het Britse Rijnleger.
Foto Leger Film- en Fotodienst.
NIMH.

zone van de *Northern Army Group*, het vak naast dat van het Eerste Duitse Legerkorps.
De nieuwe operationele taak bracht enkele aanzienlijke 'uitdagingen' met zich mee. De Nederlandse eenheden lagen in vredestijd vrij ver van hun inzetgebied verwijderd (een probleem waarmee andere lidstaten eveneens te kampen hadden). De zorgen om deze *maldeployment* werden aanvankelijk nog versterkt doordat er geen goede afspraken waren over de grensoverschrijding van de Nederlandse troepen. De gebeurtenissen in Hongarije in 1956 hadden wel geleid tot een aanpassing van de geallieerde alarmeringsmaatregelen, maar voor dít vraagstuk nog geen oplossing gebracht. Pas in 1967 werden er betere regelingen getroffen.
De voorwaartse verdediging vroeg bovendien om meer parate troepen, die snel konden reageren. Daarbij kwam dat de toenmalige *supreme allied commander*, de Amerikaanse generaal Lauris Norstad, betwijfelde of de NAVO, en in laatste instantie de president van de Verenigde Staten, gezien de destructieve gevolgen, bij elke vorm van agressie onmiddellijk zou overgaan tot het gebruik van kernwapens. Al enkele jaren drong het geallieerde hoofdkwartier SHAPE bij Nederland aan op de vorming van een tweede parate divisie. Dat was tot dan toe gezien de grootte van een divisie met de benodigde ondersteunende eenheden, niet mogelijk geweest.
Het doel van een tweede parate divisie kwam pas in zicht toen de divisies kleiner werden. Dat gebeurde toen alle lidstaten hun legers gingen aanpassen aan het voeren van een nucleaire oorlog. Eerst koos Nederland nog voor een eigen variant, de zogenoemde infanteriedivisie 'atoom'. Toen echter de LANDCENT-divisie, met haar zelfstandige brigades, in beeld kwam, paste ook Nederland zijn organisatie hierop aan. De nieuwe divisie was het antwoord op de verwachte snelle en grootschalige aanval met gemechaniseerde eenheden. Alle eenheden in de Centrale Sector moesten een zo beweeglijk mogelijk verdedigend gevecht kunnen voeren. Pantserbestrijding moest de tegenaanval mogelijk maken. De vijandelijke troepen

Britse Centurion-tanks kruisen een landweg tijdens de NAVO-oefening *Rob Roy* om op een heuveltop een strategische positie in te nemen, omgeving Hannover, september 1967.
Foto Public Relations Photo Section HQ 4 Div British Forces.
NIMH.

moesten tot concentratie worden gedwongen, waarna zij met kernwapens konden worden uitgeschakeld. Kunstmatige terreinhindernissen en tactische luchtsteun moesten de landstrijdkrachten bijstaan.
Om dit mogelijk gemaakt werd het Nederlandse legerkorps geheel gereorganiseerd en van zeer veel nieuw materieel voorzien. Vanaf 1959 beschikte het officieel over twee parate divisies, de Eerste en de Vierde Divisie - hoewel het nog tot 1968 duurde voordat ook de zesde brigade paraat werd gesteld. Zij werden in de voorste linie, de *corps areas*, ingezet, met de mobilisabele Vijfde Divisie als *assigned reserve force* in de *rear combat zone*. Het legerkorps kreeg in de eerste helft van de jaren zestig tactische nucleaire wapens in de vorm van eenheden met raketten *Honest John*, nucleaire 8-inch artillerie en zogenoemde 'atoommijnen', ADM's. Bovendien werden de parate eenheden in de loop van de jaren zestig volledig gemechaniseerd en gemotoriseerd.
Dat de Nederlandse troepen ver van hun inzetgebied waren gelegerd, kwam pijnlijk naar voren tijdens de crisis om Berlijn in 1961. Met spoed werd een versterkte lichte brigade geformeerd, die tijdelijk bij het NAVO-schietterrein bij Bergen-Hohne werd gelegerd, omdat zij moest dienen als *covering force* voor de opmars van de overige Nederlandse eenheden. Overigens ging de staf van de *Northern Army Group* er reeds in deze jaren vanuit dat de Nederlandse eenheden niet op tijd zouden arriveren en plande de inzet van Duitse eenheden als *covering force* in het Nederlandse legerkorpsvak.
Al jaren drong SHAPE aan op de legering van Nederlandse troepen in de Bondsrepubliek. Het liefst een hele divisie. De onderhandelingen leidden uiteindelijk tot een overeenkomst met gesloten beurzen. Een versterkte Nederlandse pantserbrigade werd vanaf 1963 in Seedorf gelegerd, terwijl een Duitse opleidingseenheid van de luchtmacht haar intrek nam in de legerplaats bij het Zuid-Nederlandse Budel. Dat waren de eerste Duitse troepen na de Tweede Wereldoorlog met een vaste legering in het buitenland.
Seedorf ligt ten oosten van de Weser. De legering aldaar hield verband met de laatste grote voorwaartse

verschuiving van de geallieerde verdedigingslinie. Vanaf september 1963 zou de NAVO de troepen van het Warschaupact zo dicht mogelijk bij de Elbe - meer in het algemeen: bij de *innerdeutsche Grenze* - proberen tegen te houden. De legerkorpsvakken verschoven vanzelfsprekend ook verder naar het oosten. Naar verwachting zou de vijandelijke hoofdaanval niet door het waterrijke Nederlandse vak lopen. Het Nederlandse legerkorps zou daardoor pas in een later stadium vanuit het zuidelijk gelegen Duitse vak op grote schaal met de vijand worden geconfronteerd. De in Seedorf gelegerde 41 Pantserbrigade moest bij *simple alert* de belangrijkste Elbe-overgangen bewaken. De commandant van het Eerste Duitse Legerkorps behield ook in de nieuwe situatie de verantwoordelijkheid voor het Nederlandse vak tot het moment waarop het Nederlandse legerkorps dit kon overnemen. De parate Vierde Divisie zou in nauwe samenwerking met de ten zuiden van haar liggende Derde Duitse Pantserdivisie het vertragend gevecht voeren.
Mocht de waarschuwingstijd korter zijn dan 72 uur, dan zou de verdediging achter de Weser worden gevoerd. In dat geval was het hoofddoel om daar ten minste 48 uur stand te houden, zodat de geallieerde radar- en navigatiestations zo lang behouden bleven, dat het interdictieplan van SACEUR kon worden uitgevoerd. Dit betekende dat de vijandelijke vliegvelden en uitvalsbases door luchtbombardementen en raketbeschietingen zouden worden uitgeschakeld. Ondertussen zou SACEUR het eigen nucleaire potentieel mede beschermen door de inzet van grond-lucht geleide wapens van de types Nike en Hawk, die in gordels in de Bondsrepubliek waren gestationeerd. Hiervan maakten ook Nederlandse eenheden deel uit.
Na 1963 voerden de NAVO-commandanten nog twee belangrijke wijzigingen in de operatieplannen door, althans waar dit het Nederlandse legerkorps betrof. Vanaf 1966 zou volgens het nieuwe plan van de commandant van de *Northern Army Group* de Vierde Divisie niet langer het vertragend, maar het verdedigend gevecht voeren. Bovendien zouden er pas in een iets later stadium kernwapens worden ingezet. Dit plan liep duidelijk vooruit op de strategie van *flexible response*, die de NAVO in 1967 officieel aanvaardde.
In 1969 werden, in een poging de verdediging langer met conventionele middelen vol te houden, een Britse en een Duitse divisie uit de voorste linie gehaald. Zij vormden een sterke reserve voor de tegenaanval. Deze verandering bracht met zich mee dat het vak van het Nederlandse legerkorps naar het zuiden toe ongeveer veertig kilometer breder werd. Dit betekende dat ook de Nederlandse militairen al in de eerste fase van de oorlog rechtstreeks met de vijandige hoofdaanval te maken konden krijgen.

Slotbeschouwing

Aan het einde van de jaren zestig leverde ook Nederland een flinke bijdrage aan de voorwaartse defensie van de NAVO. Het was vanaf het begin van de jaren vijftig van ver gekomen. Tijdens internationale oefeningen en bij diverse wedstrijden, zoals bijvoorbeeld de *Canadian Army Trophy*, presteerden de Nederlandse militairen nu goed tot zeer goed. Toch bleven er grote zorgen. De algehele crisis waarin de NAVO in die periode verkeerde en feit dat het bondgenootschap - ondanks de nieuwe flexibele strategie - nog altijd in een zeer vroeg stadium kernwapens zouden moeten inzetten, gingen uiteraard ook Nederland aan. Direct verontrustend voor de Nederlandse krijgsmacht was de kwestie van de betaalbaarheid van de defensie op de lange termijn. Dit vraagstuk, waar alle lidstaten mee te kampen hadden, zou Nederland in de eerste helft van de jaren zeventig nog in een lastige positie binnen het bondgenootschap brengen. Tot slot moet worden gewezen op de taaie operationele kwestie van de *maldeployment* van het Nederlandse legerkorps. De aanleg van vooruitgeschoven depots en verbeteringen in het vervoer van eenheden en materieel naar het operatiegebied hebben nooit de zorg kunnen wegnemen of alle Nederlandse eenheden wel op tijd bij de oorlog zouden aankomen.

Nogmaals de olifanten van het KNIL[1]

Jacques A. C. Bartels

'In de Bataviasche Planten- en Dierentuin', een oppasser met twee Sumatraanse olifanten in de dierentuin van Batavia, 1941. Vooromslag van het blad *d'Oriënt*, 31 (1941).
Met dank aan Tristan Broos.

In het vorige nummer van *Mars et Historia* gaf Tristan Broos ons een interessant inzicht in het gebruik van Sumatraanse olifanten als lastdier bij het KNIL. Toen in 1928 het Departement van Oorlog te Bandoeng besloot militair transport voortaan met vrachtauto's te laten verzorgen, kwam er een definitief einde aan het gebruik van de *gadjah* in krijgsdienst. Broos beschrijft hoe het Departement er uiteindelijk in slaagde een aantal olifanten te verkopen aan Artis te Amsterdam, Diergaarde Blijdorp in Rotterdam, het Arnhemse dierenpark en aan de Haagse dierentuin.
Aangezien ik geïnteresseerd was of er enige documentatie aan de *ontvangende* zijde van deze verkoop bestaat, heb ik navraag gedaan. Van de vier genoemde dierentuinen is die in Den Haag door oorlogsomstandigheden opgehouden te bestaan. Navraag bij Blijdorp bevestigde mijn vrees: door het bombardement op 14 mei 1940 is het archief in vlammen opgegaan. Zoals bekend telt de omgeving Arnhem twee dierentuinen, Burgers' Zoo en Ouwehands Dierenpark op de Grebbeberg. Deze laatste opende 'pas' op 18 juni 1932 voor het eerst haar poorten. De website van Burgers' Zoo, zoals Burgers Dierenpark nu heet, vertelt dat de naamgever van deze dierentuin, Johan Burgers, al in 1913 dieren tentoonstelde, maar dat in 1923 sprake was van een instelling zoals wij die nu kennen, toen onder de naam Burgers' Natuurdierenpark. Navraag bij zowel Artis als bij Burgers' Zoo leverde resultaat op. Zoals te verwachten was, heeft elke olifant zijn eigen verhaal.

Radjah naar Artis

Op 21 oktober 1929 arriveerde via het Deli Proefstation te Medan na een boottocht van enige weken, Radjah, een ongeveer tien jaar oude Sumatraanse olifant, in Amsterdam. Het verhaal gaat, zo zeggen de archieven van Artis, dat deze olifantenstier uit de legerdienst zou zijn gehaald omdat hij nogal woest was. Op het hek in Artis hing dan ook het bordje 'Gevaarlijk'.
Dat Radjah een woeste olifant zou zijn, moet op een misverstand berusten. Zowel jhr. dr. ir. F. C. van Heurn, auteur van het standaardwerk *De olifanten van Sumatra* (Den Haag 1929) als generaal-majoor P. Scholten in zijn artikel *Olifanten in het leger op Atjeh* (Tong Tong 1971) zijn het er beiden over eens dat een woeste olifant óf moet worden afgeschoten óf met rust moet worden gelaten, daar deze anders een groot gevaar voor de mens kan opleveren. Een langdurig transport over zee en een opname in een dierentuin zijn dan niet de meest voor de handliggende activiteiten, als er inderdaad sprake van woestheid was. Bovendien noemde Scholten Radjah juist een zeer goedaardige olifant. Eerherstel voor Radjah dus!
Artis betaalde destijds f. 900,- voor haar nieuwste aanwinst, ongeveer € 6200 nu. Scholten spreekt over f. 1074,30, inclusief transport. Voor zover bekend bestaan er geen foto's van Radja, hij is echter wel ver-

[1] Met dank aan de dames H. Plantenga (Artis) en J. O. L. M. van Nieuwstadt- van Hooff (Burgers' Zoo).

eeuwigd door de bekende aquarellist J. Voerman die voor het in 1940 verschenen Verkade-album *Apen en Hoefdieren in Artis* een waterverf maakte van twee olifanten, waarvan één een mannetje. Dat moet Radjah geweest zijn, want Artis beschikte verder alleen over twee vrouwtjes olifanten, Minggoe en Laping.
Radjah overleed op 10 november 1939.

Isah naar Burgers' Dierenpark

Over de komst van het Sumatraanse olifantenvrouwtje Isah is, dankzij onder meer de dagboeken van Johan Burgers, meer te vertellen.
Het was bij toeval dat Burgers deze olifant aan de collectie kon toevoegen. Eind 1931 maakten diverse leden van de vereniging Jan Pieterszoon Coen een studiereis naar Atjeh, Noord-Sumatra. Tijdens een overnachting in Tangse, een nederzetting in Atjeh, ontwaarde een van de leden, dr. Van Leeuwen, enkele olifanten die in dienst bleken te zijn van het Gouvernement. Van Leeuwen, een Arnhemmer, kwam ter ore dat het Gouvernement alle olifanten wilde afvoeren, daar het leger ze niet meer kon gebruiken. Eenmaal weer in Nederland gearriveerd, vertelde dr. Van Leeuwen over dit afstoten aan Johan Burgers. Deze liet er geen gras over groeien - in 1933 vierde zijn dierentuin de twintigste verjaardag! - en maakte er terstond werk van één zo'n olifant te verwerven. Burgers had in 1929 al een olifant gekocht, Willy uit Blijdorp. Een soortgenoot erbij zou een goed idee zijn. Op 5 oktober 1932 liet de Gewestelijk Militair Commandant van Atjeh en Onderhorigheden aan Burgers weten dat bij Gouvernementsbesluit van 7 juli 1932 No. 20 machtiging was verleend de drie laatst overgebleven olifanten van de militaire transporttrein kosteloos in eigendom af te staan aan de dierentuingenootschappen die daartoe verzoek hadden gedaan. Voorwaarde was wel dat gegadigden de vervoerskosten van Tangse af voor hun rekening moesten nemen. Uit deze brief blijkt overigens ook dat Burgers als nummer vier op de lijst stond. Burgers' Dierenpark zou alleen in aanmerking kunnen komen indien één van de andere drie dierentuinen geen prijs zou stellen op één van de drie olifanten. De Gewestelijk Militair Commandant zou graag van Burgers willen vernemen of hij in aanmerking wilde blijven komen voor één van de drie olifanten. In dat geval zou het gaan om een 19-25 jaar oude vrouwtjes olifant. De kosten voor het vervoer, voeding, begeleiding en kisten schatte het gewestelijk Militair Commando op ongeveer f. 500, exclusief de onkosten van een eventueel verblijf te Medan, in afwachting van scheepsgelegenheid. De transportkosten over zee bedroegen f. 600,-, een kleine € 5000 nu. Burgers heeft geluk gehad, één van de andere drie gegadigden heeft afgezien een olifant over te nemen. Artis, Blijdorp én Burgers' Dierenpark waren de gelukkigen. Dankzij de *Arnhemsche Courant* van 20 september 1933 weten we hoe het transport gegaan is. Zo blijkt dat Isah vanuit Tangsé in Atjeh met haar militaire begeleider circa 500 km gelopen heeft om in de havenstad Belawan, aan de noordoost kust van Sumatra, te komen. Deze tocht duurde zes maanden! Daar ging de ruim 20-jarige Isah aan boord van het stoomschip *Garoet* van de Rotterdamsche Lloyd. Een medewerker van Dierenpark Deli verzorgde de olifant tijdens de overtocht. Op 17 september komt Isah in Rotterdam aan. Aangezien de kist waarin Isah vervoerd zou moeten worden te hoog was voor transport per trein, ging de tocht op 19 september naar Arnhem per vrachtwagen. Ook hier ging de tocht niet van een leien dakje, omdat de olifantenkist circa 3,50 meter hoog was. Voor diverse lage viaducten moest omgereden worden. Een oppasser van Blijdorp begeleidde de tocht, aangezien de chauffeur weigerde zonder een dergelijke expert te rijden. Een week na aankomst in Arnhem staat Isah pontificaal afgebeeld op de voorpagina van *Gelderland in Woord en Beeld*, een wekelijks geïllustreerd familieweekblad. Aanvankelijk leek het erop alsof Willy en Isah het met elkaar konden vinden. Helaas bleek dat na enige tijd toch niet het geval te zijn. Binnen een maand verhuisde Isah naar het toen kort ervoor door Johan Burgers opgerichte Burgers' Dierenpark te Tilburg. Daar was zij jarenlang de grootste attractie van de bezoekers.

Rimba naar Blijdorp

Het archief van Diergaarde Blijdorp moge dan helaas in vlammen opgegaan zijn, toch weten we iets meer over de voormalig Defensie-olifant. In het door Broos geciteerde artikel van Scholten staat namelijk dat Blijdorp op 24 mei 1933 van het militair commando Koeta Radja de vrouwtjesolifant Rimba heeft ontvangen. Zij heeft het geweld van de meidagen 1940 dankzij de toewijding van een paar dierenverzorgers overleefd. Verdere informatie over Rimba is (vooralsnog) helaas niet bekend.

Tot slot

Daar waar de bronnen van Artis spreken over *koop*, valt uit de hierboven geciteerde brief van de Gewestelijk Militair Commandant van Atjeh en Onderhoorigen op te maken dat de dierentuin alléén de transportkosten overzee voor hun rekening moesten nemen.
Dankzij de opkomst van het gemotoriseerde transport in Atjeh, hebben de bezoekers van een viertal dierentuinen hier te lande nog lang van deze gedemilitariseerde olifanten kunnen genieten.

Mededeling

Met bijzondere interesse heb ik het artikel **'De Boni-oorlogen' van W.M. Verschraegen in *Mars et Historia*, jrg 43, 2009, nr. 2** gelezen. Het artikel beschrijft in feite alleen de Eerste Boni-oorlog. Aan de Tweede Boni-oorlog wijdt de schrijver slechts een zeer korte paragraaf van zeventien regels. Het is juist in deze laatste strijd dat de militie (Sociëteitstroepen) uiterst succesvol optrad en de strijd met de Boni-marrons tot een eind weet te brengen. Dit gegeven maakt een belangrijk deel uit van de conclusie, die door de summiere tekst in belangrijke mate aan waarde verliest.

In de paragraaf over de marronage concludeert de schrijver op pagina 4: 'Noch de eigenaren van de kolonie, noch de planters waren bereid voldoende geld uit te trekken voor een adequate troepenmacht die tegen de Marrons kon worden ingezet om de plantages afdoende te beschermen tegen de aanvallen van de Marrons en om de gevluchte slaven op te sporen en terug te brengen.' Uit het artikel blijkt dat de Sociëteit en de planters wel degelijk zeer veel moeite namen om de marrons te bestrijden. Een omvangrijke troepenmacht werd in de kolonie onderhouden (in 1787 was één op de drie Europeanen in Suriname militair) en kostbare bostochten werden georganiseerd. Na 1775 werd een Linie van Defensie of Cordonpad aangelegd om het plantagegebied tegen overvallen te beschermen.

Gezien de op slavernij gebaseerde samenleving was marronage niet te voorkomen. De Sociëteit was zich daarvan terdege bewust. Militaire operaties tegen de marrons konden aan het weglopen van slaven niets veranderen. Het bestaan van onafhankelijke gemeenschappen weggelopen slaven vormde op zich al een bedreiging voor de plantagesamenleving. Deze gemeenschappen waren immers niet alleen uitvalbases voor overvallen maar ook wijkplaatsen voor slaven. Zij boden, met al de gevaren van dien, een alternatief voor het leven in slavernij.

In het overzicht van Verschraegen ontbreekt ook de drieledige taak van de militie: 1. Verdedigen van de kolonie een overval van een externe vijand, 2. Handhaven van orde en rust onder de slavenmacht in Paramaribo en het plantagegebied, 3. Bestrijden van de marrons die het plantagegebied van buiten bedreigden.

Hierdoor was de militie (Sociëteitstroepen) niet geheel inzetbaar tegen de marrons.

In paragraaf Pacificatie noemt de schrijver 'de bestrijding van de marronage weinig effectief '. Dit doet geen recht aan de zeer beperkte mogelijkheden om in de achttiende eeuw in de jungle een vijand te bestrijden. De Sociëteit wilde de weglopers continue opjagen met bostochten en hun verwoeste dorpen bezetten. Dit is een nog steeds geldige contraguerrilla strategie: Bring the war to the enemy. Verwoest zijn middelen van bestaan. Door de beperkte troepensterkte, de logistieke problemen en het korte campagneseizoen (de droge tijd in verband met de toegankelijkheid van het terrein) bleken deze doelen in beperkte mate haalbaar. Ondanks grote moeilijkheden heeft de militie de marrons over het algemeen met kracht bestreden.

Bij het beleg van Boekoe wordt niet vermeld dat deze in de grote regentijd plaats vond. In die tijd van het jaar staat het water hoog en zijn er veel muskieten (verhoogde kans op malaria). Het dorp werd uiteindelijk in de grote droge tijd veroverd. De militie toonde met het beleg en de uiteindelijke verovering en verwoesting van Boekoe (ofwel Boucou of Buku) in 1772 aan, dat zij met volharding en de toepassing van de juiste tactiek de weglopers een gevoelige nederlaag kon toebrengen.

Het overzicht van de koloniale troepen in de paragraaf Paniek is onduidelijk. De koloniale troepen bestonden uit drie bestanddelen: 1. Militie, de geregelde troepenmacht, 2. Gewapende burgermacht (schutterij), 3. 's Lands Vrijkorps of Korps Vrijnegers.

De genoemde sterkte van de militie van 1.200 man had uitsluitend betrekking op de formatie van de infanterie. Naast de infanterie kende de militie nog enige diensten en het Korps Artillerie. Door problemen met de werving was de militie veelal onder de sterkte.

In het artikel noemt de schrijver het 'Corps Vrije Neegers en Mulatten' als een apart korps. Suriname kende een schutterplicht voor de Europese bevolkingsgroep en breidde deze in 1772 uit met een schutterplicht voor de gemanumitteerde slaven: vrije negers en vrije mulatten. De vrije negers en mulatten werden als vijfde compagnie aan de gewapende burgermacht (schutterij) van Paramaribo toegevoegd. Van een apart korps was dus, ondanks de verwarrende benaming, eigenlijk geen sprake.

Verschraegen noemt de militie 'slecht getraind en niet goed voorbereid op hun taak'. Dit is juist, maar behoeft nuancering. De militie werd getraind volgens Europese standaard. Deze was gericht op het voeren van een oorlog volgens Europese regels (optreden in linie, afgeven van salvovuur, enz.). De militie werd niet getraind op het voeren van een contraguerrilla.

In het oordeel over de kwaliteit van de militie ontbreekt J.G. Stedman. Deze ooggetuige en kapitein bij het Regiment Fourgeoud kwalificeerde de Militie als volgt: 'Onder het krygsvolk in Surinamen worden zeer bekwaame

officiers gevonden, die den dienst wel verstaan; maar ik kan dit van hunne soldaaten juist niet zeggen: zy zyn ten naasten by het uitschot van alle volken. Er zyn 'er van allelei ouderdom, van allerlei grootte; het schynt dat zy door louter toeval uit de verschillende werelddeelen zy by één verzamelt. Ik heb hen egter meenigmaalen zig moedig in den stryd zien gedragen; en door hunne dapperheid hebben zy aan de volkplanting grooten dienst gedaan' (Stedman, J.G., *Reize naar Surinamen, Amsterdam 1799-1800* I (Amsterdam 1974) 110).
Op pagina 9 wordt het Staatse Regiment Fourgeoud 'brigade' genoemd. Dat zou 'regiment' moeten zijn.
Verschraegen schrijft de verdrijving van de Boni's toe aan de successen van het Korps Vrijnegers. Zij vernielden dorpen en kostgronden. Maar dat deden de Staatse troepen en de militie ook. Daarmee hadden zij eveneens een aandeel in het succes.
Na het verdrijven van de Boni-marrons ontwikkelde de Sociëteit een antwoord op de strijdwijze van de marrons. In 1788 werd het Korps Jagers opgericht. Dit korps werd uit Europeanen samengesteld en bestond uit twee compagnieën met een totale sterkte van 151 man. Qua bewapening (gedeeltelijk met bussen), uniformering en training behoorde dit korps tot de lichte infanterie en was bij uitstek een antwoord op de strijdwijze van de weglopers. Het Korps Jagers maakte deel uit van de reguliere troepenmacht en Suriname was daarmee de ontwikkeling in de Republiek vooruit. Pas in 1795 werden hier te lande jagers deel van het geregelde leger. Met de introductie van lichte infanterie in de vorm van het Korps Vrijnegers (1772) en het Korps Jagers (1786) en het offensief tegen en in het woongebied van de Boni's in de Tweede Boni-oorlog (1789-1793) liet de militie zien het concept van een contraguerrilla in de praktijk te kunnen toepassen. De infanteriebataljons beveiligde met name het plantagegebied, terwijl vooral speciale eenheden de oorlog naar de vijand brachten. Dit concept zien wij ook terug in contraguerrilla van de twintigste eeuw. De Tweede Boni-oorlog eindigde in een definitieve nederlaag van de Boni's.
Samenvattend ben ik van mening dat belangrijke strategische, tactische en organisatorische aspecten van de militie in de strijd tegen de marrons in het artikel onvermeld zijn gebleven. Dat is jammer.[1]

[1] Zie voor meer informatie over de militie in Suriname in de achttiende eeuw: M.J. Lohnstein, 'De werving voor de militie in Suriname in de 18e eeuw', in: OSO, 6 (1987) 67-84; idem, 'Organisatie, sterkte en samenstelling van de militie 1724-1795', in: OSO 7 (1988) 47-62; idem, 'De uniformering van de militie in Suriname in de achttiende eeuw', in: *Armamentaria* 27 (1992) 17-34.

Mededeling

PROGRAMMA EXCURSIE ***ORANJE EN DE KRIJGSMACHT***

ZATERDAG 24 OKTOBER 2009

PALEIS HET LOO TE APELDOORN

Koninklijk Park 1 - 7315 JA Apeldoorn
Wilhelmina-zaal

Programma

11.00-11.05 uur Woord van welkom, Jacques Bartels, voorzitter Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie.

11.05-11.25 uur Inleiding ***Oranje en de Krijgsmacht***, door drs. Joep van Hoof (wetenschappelijk medewerker Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Den Haag).

11.30-11.50 uur Inleiding over het ***Husarenregiment Königin Wilhelmina der Niederlanden (Hannoversches) nr 15)*** door Jacques Bartels.

12.00-14.00 uur Gezamenlijke lunch, gevolgd door de mogelijkheid Paleis Het Loo en de daarin gevestigde musea te bezichtigen.

14.00-14.20 uur Inleiding over ***Het Militaire Huis van Majesteit***, door drs. Jeoffrey van Woensel (wetenschappelijk medewerker NIMH, auteur van *Militairen aan het Hof*).

14.20-15.00 uur Inleiding over ***Het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden***, door George Sanders (conservator Nationaal Museum Paleis Het Loo.)

Speciaal voor deze studiedag is een minitentoonstelling gewijd aan niet eerder geëxposeerde ordelinten gedragen door wijlen prins Bernhard.

15.00-16.00 uur Gelegenheid tot napraten.

Dankzij de welwillende medewerking van de directie van het museum Paleis Het Loo heeft onze vereniging deze dag de beschikking over de Wilhelminazaal. Deze fraaie paleiszaal biedt plaats aan maximaal honderd personen.
Deze excursie leent zich in de ogen van het bestuur buitengewoon om ook de partner mee te laten komen. Hij/zij kan (delen van) de lezingen meemaken en aanschuiven aan de lunch. Voor de rest van de dag heeft het museum Paleis Het Loo veel te bieden.

De totale kosten van deze studiedag bedragen slechts € 30,- per persoon, inclusief toegang, koffie bij aankomst en de lunch.
Bent u houder van een Museumjaarkaart? Dan is de toegang gratis en betaalt U maar € 22,00!
(Vergeet dan vooral niet Uw Museumjaarkaart mee te nemen! Anders moet U bij de entree alsnog het normale toegangstarief van € 10,00 betalen.)

Aanmelding vindt plaats door **uiterlijk 30 september** a.s. € 22,00 of € 30,00 per persoon (afhankelijk van het bezit van een Museumjaarkaart) over te maken op rekening 1478.89.537 ten name van Mars et Historia te Leusden.

Recensieartikel

M.W.C. de Jonge, *Mijn Ruiters. Ervaringen als commandant van het 4e Eskadron Pantserwagens, Huzaren van Boreel, tijdens de Politionele Acties (1947-1949) in toenmalig Nederlands-Indië*
Uitgeverij Stichting Cultureel Erfgoed De Jonge, Zierikzee, 2008
338 p., geïll., geb.
ISBN 978 90 813542 1 9
€ 24,50

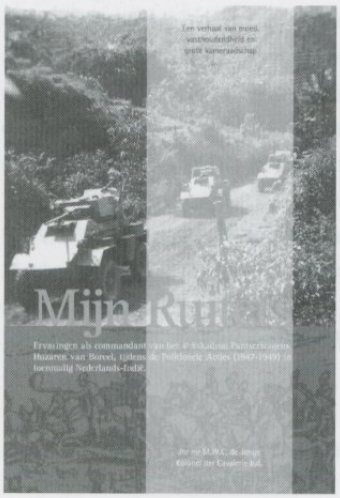

Na het verschijnen in 2008 van *Tropenjaren. Ploppers en Patrouilles. Het dienstplichtig 2e Eskadron Huzaren van Boreel in Nederlands-Indië 1947-1950* van Jacques A.C. Bartels heeft de cavalerie er nu een tweede boek bij die de inzet van dit legeronderdeel in het voormalig Nederlands-Indië beschrijft. Eskadronscommandant jhr mr M.W.C. de Jonge doet in zijn boek *Mijn Ruiters* nauwgezet en met vastberaden pen verslag van de inzet van zijn 4e Eskadron Pantserwagens in de voormalige kolonie. Hij doet dit met een grote nauwkeurigheid wat doet vermoeden dat hij een dagboek heeft bijgehouden. In het eerste hoofdstuk worden de persoonlijke belevenissen van de auteur tijdens de oorlogsjaren afgewisseld met een overzicht van de koloniale geschiedenis van Nederlands-Indië. Een wat moeilijk begin wat de overzichtelijkheid niet ten goede komt. Maar in het tweede hoofdstuk wordt dat goedgemaakt.

Voor Nederlands-Indië waren in totaal zes pantserwageneskadrons bestemd. Deze werden allen geacht zelfstandig, dat wil zeggen onder bevel van een brigadecommandant, te kunnen functioneren in een groot gebied. Nadat de eerste drie eskadrons gevuld waren met oorlogsvrijwilligers (OVW-ers) kwamen voor het 4e Eskadron Pantserwagens hoofdzakelijk dienstplichtige militairen op. Het was de opkomst van een generatie mannen die veel ellende hadden meegemaakt, zoals het opgroeien tijdens de crisis in de jaren '30, de oorlogsjaren en natuurlijk de verplichte arbeidsdienst in Duitsland. Met het vervullen van de dienstplicht in een voor velen ver en onbekend land brak opnieuw een onzekere tijd aan.

In maart 1947 kwam het eskadron aan in Nederlands-Indië en als onderdeel van de V-Brigade begon het in juli 1947 aan de Eerste Politionele Actie. Het eskadron was op dat moment gelegerd in Bandoeng en het doel van de actie was om een doorbraak richting Cheribon en Tegal te forceren. Dat betekende een opmars dwars door vijandelijk gebied over moeilijk begaanbare wegen. Deze opmars wordt door de auteur zeer levendig beschreven. Het is alsof je zelf meerijdt in de pantserwagen. Na iedere bocht kon een hels mitrailleurvuur losbarsten. Het oversteken van rivieren was een ware uitdaging aangezien veel bruggen vernield waren. Het optreden van het eskadron in deze periode laat zich ook wel omschrijven als een 'race voor de bruggen'. Het belangrijkste doel was om de vitale toevoerwegen voor het Nederlandse leger veilig te stellen.

Tijdens het militaire optreden liep het eskadron echter ook tegen beperkingen aan. De zware voertuigen bleken niet wendbaar op de moeilijk begaanbare wegen. En de vele wegversperringen hielpen de huzaren niet om 'mobiel en verrassend' te zijn. Er werd geëxperimenteerd met lichtere voertuigen wat resulteerde in een 'jeeppeloton' dat met succes verkenningstaken kon uitvoeren. Het is slechts één voorbeeld van hoe tijdens militair optreden innovaties en verbeteringen van tactiek en materieel kunnen plaatsvinden.

De Tweede Politionele Actie had als doel om de republikeinse regering in Djokjakarta gevangen te nemen en daarmee de angel uit het Indonesische verzet te halen. Het 4e Eskadron kreeg de opdracht om door middel van een snelle omtrekkende beweging de bruggen rond Solo veilig te stellen. Nu kwamen de lichtere voertuigen zoals de jeeps en scoutcars goed van pas! 4 Eskadron kreeg de taak om de aanvoerwegen voor het Nederlandse leger open te houden. Na de Tweede Politionele Actie brak er een tijd aan van veel moeizame patrouilles. De tijd tussen de Eerste en Tweede Politionele Actie had het republikeinse leger goed benut om, door middel van het volksdefensiesysteem (*Wehrkreise*), zich te bekwamen in guerrillaactiviteiten. En dat merkten de huzaren. Er werd meer geschoten tijdens de patrouilles en het aantal pantserwagens dat op een mijn reed liep drastisch op. De sfeer werd duidelijk grimmiger. Het aantal doden en gewonden nam toe. Deze oplopende spanning miste zijn uitwerking niet op het eskadron. De auteur weet treffend te beschrijven hoe zijn huzaren met deze toe-

Een opgeworpen schraagbrug.
Foto uit besproken boek.

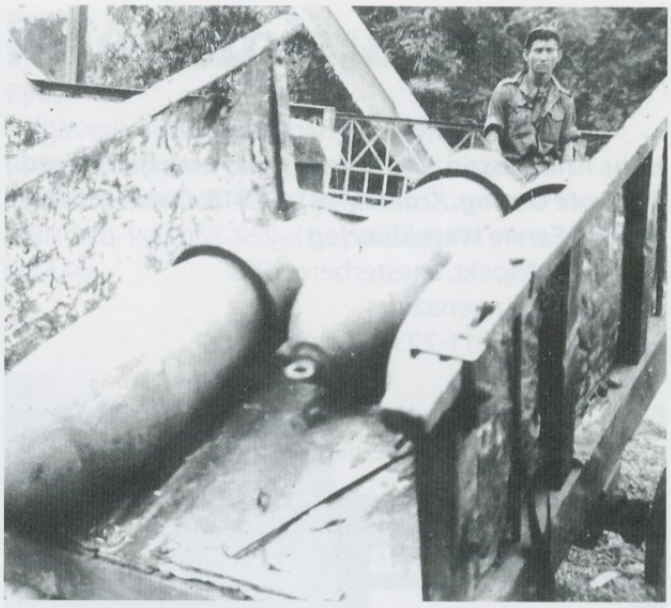

Drie gevonden achtergebleven vliegtuigbommen.
Foto uit besproken boek.

nemende druk maar vooral ook met angst omgaan. Er werd daar veel onderling over gepraat. Ook de militaire leiding hield rekening met deze toenemende druk. Pas de middag tevoren kregen de huzaren te horen wie de volgende dag patrouille liep op de meest beruchte route: de Tawangmangoe, de 'dodenweg' of ook wel 'de weg omhoog' genoemd. Slapen en eten deed je dan niet meer.

Als met het Van Roijen-Roem Akkoord in mei 1949 Soekarno en de republikeinse regering vrij komen ontwikkelt de strijd zich feller dan ooit. De huzaren kregen een nieuwe taak toebedeeld, het bewaken van Solo. De stad werd geplaagd door veel geweldsuitbarstingen van ongeregelde troepen en door middel van stadspatrouilles moest er orde op zaken worden gesteld. Het voeren van deze 'urban warfare' vergde weer een andere tactiek. Zo werd er geëxperimenteerd met patrouilles per fiets (opnieuw verrassend en mobiel, het credo van de cavalerie). Eind 1949 komt dan het einde van het conflict in zicht. Nederland droeg de soevereiniteit over aan Indonesië en Nederlandse troepen werden langzaam maar zeker teruggetrokken uit de archipel. Begin 1950 mag het 4e Eskadron Pantserwagens eindelijk terugkeren naar huis.

De auteur is er zeer goed in geslaagd om een meeslepend verhaal neer te zetten. Daarbij schakelt hij tussen de persoonlijke belevenissen van de huzaren in het veld en de politiek-militaire ontwikkelingen die zich zo ver weg afspelen. Mijn Ruiters is echter geen wetenschappelijk werk te noemen. Er wordt incidenteel een bron vermeldt maar een notenapparaat ontbreekt. Af en toe heeft het een wat hoogdravende toon als er wordt geciteerd uit het Wilhelmus ('Mijn ruyters sach men draven seer moedich door dat Velt'). Dat neigt naar verheerlijking en militaire geschiedschrijving is daar niet bij gebaat: nuchtere feitenbeschrijving des te meer.

Er wordt stellig beweerd dat Nederland in Indonesië geen koloniale oorlog voerde maar louter politioneel optrad. Dit standpunt wekt wat bevreemding. Temeer omdat de auteur in een later hoofdstuk wel spreekt over een dekolonisatieproces. Feit is dat Nederland, net als de Britten in India en de Fransen in Indo-China, met geweld afscheid namen van hun koloniën. Zonder afbreuk te doen aan de moedige inzet en dapperheid van de vele veteranen kan gesteld worden dat de Nederlandse regering haar militairen wel degelijk naar een koloniale oorlog zond om de Nederlandse economische belangen veilig te stellen. Dat was ook het doel van Operatie Product (de Eerste Politionele Actie): het veroveren van Nederlandse ondernemingen op Java om van daaruit weer greep op het land te krijgen. Het beschermen van de bevolking tegen ongeregelde troepen volgde in het kielzog.

Het boek *Mijn Ruiters* is een aanwinst voor de militaire geschiedschrijving en dan met name voor de cavalerie. Het is een aanrader voor de huidige generatie militairen die nu in Afghanistan dienen. Zaken als het winnen van de 'hearts and minds' van de plaatselijke bevolking, de inktvlekstrategie en het bestrijden van guerrilla-activiteiten als het plaatsen van mijnen en IED's zijn met de missie in Afghanistan weer actueel geworden. De generatie militairen die in Indië gediend hebben gingen reeds voor en hebben daar een schat aan ervaring mee opgedaan.

Drs. Liesbeth Brama.

Literatuursignaleringen

Hans Andriessen, Leo Dorrestijn, Perry Pierik (red.)
De Grote Oorlog. Kroniek 1914-1918. Deel 19. Essays over de Eerste Wereldoorlog
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2009
240 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-723-5
€ 24,95
Bevat tien bijdragen over uiteenlopende onderwerpen, meer info: www.uitgeverijaspekt.nl

J.D. van Boeijen
De jongens van "Toedjoe Poeloe Doea". Herinneringsalbum van het Bataljon 3-14 R.I. 3e Infanterie Brigade Groep 1 Divisie "7 December" West-Java 1946-1950
Uitgave auteur (J.D. van Boeijen), Mierlo, 2009
553 p., rijk geïll., geb., 30 cm
ISBN 978-90-813929-1-4
€ 39,95, inclusief verzendkosten
Bestelinformatie: J.D. van Boeijen, Schoolstraat 13, 5731 AN Mierlo, e-mail: boeijen75@zonnet.nl

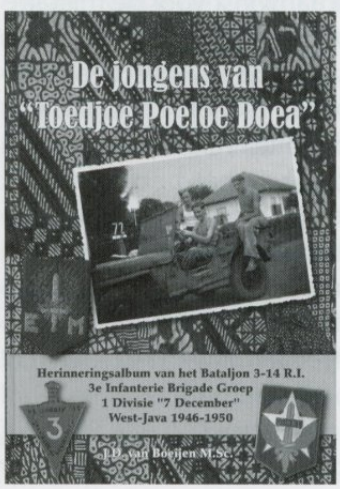

Charles A. Coulombe
The Pope's Legion. The Multinational Fighting Force that Defended the Vatican
Uitgeverij Palgrave Macmillan, New York, 2008
260 p., geïll.
Geb. met stofomslag
ISBN-13: 978-0-230-60058-4
ISBN-10: 0-230-60058-1
$ 26,95

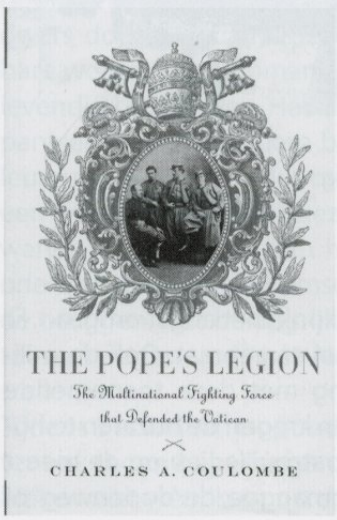

Bart Hetebrij
De mens groeit met de prijs die hij betaalt. Levensverhalen van acht veteranen: 1940-2006
70 p., geïll. in fullcolour, geb.
Drukker: OBT., Den Haag, [2009]
ISBN 978-90-5981-024-2
Prijs en bestelinformatie onbekend
Bevat bijdragen van Nederlandse veteranen met betrekking tot Srebrenica, India, Irak, Indonesië, Libanon, Afrika, Indië, Korea, Suriname, Bosnië-Herzegovina

G.J.M. Kellner
De militaire operaties van de Tweede Wereldoorlog. Van Anzio tot Zitadelle
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2009
640 p., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-497-5
€ 29,95

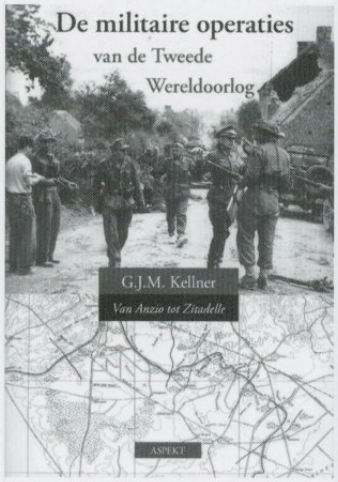

Anthony Pagden
Worlds at War. The 2,500-year Struggle between East and West
Uitgeverij Oxford University Press, New York, 2009
548 p., geïll., ingenaaid (eerste (gebonden) druk verschenen in 2008)
ISBN
£ 12,99

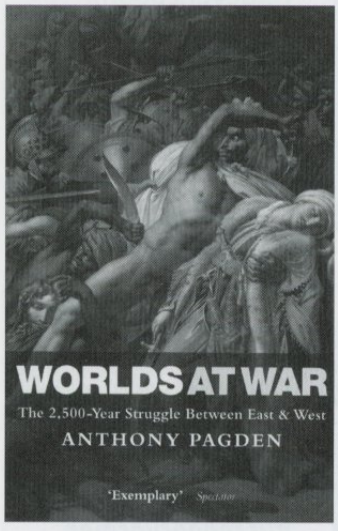

Patrick Porter
Military Orientalism. Eastern War Through Western Eyes
Uitgeverij Hurst & Company, Londen, 2009
263 p., gebonden of ingenaaid
ISBN 978-1-85065-960-0 geb.
ISBN 978-1-85065-959-4 paperback
£ 14,99

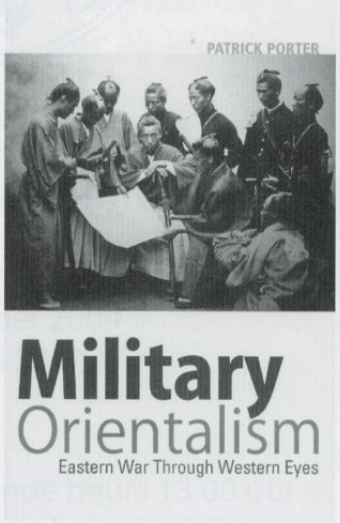

C.H.M. van Rijen, samenstelling en bewerking T. de Kruijf
Een genist in Korea. De Koreaanse oorlog en zijn voorgeschiedenis, de Nederlandse deelname en de ervaringen van een genieofficier in de periode 1950-1951. 2e dr.
Uitgever Stichting Geschiedschrijving Genie, 2008
88 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-813328-1-1
Prijs en bestelinformatie onbekend

Lex Tempelman, Crhis Will
De Nieuwe Hollandse Waterlinie in vogelvlucht
Uitgave van Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie, Utrecht, 2009-08-23
28 p., geïll., in fullcolour, ingenaaid
ISBN 978-94-90161-01-9
€ 8,- (incl. verzendkosten)
www.hollandsewaterlinie.nl

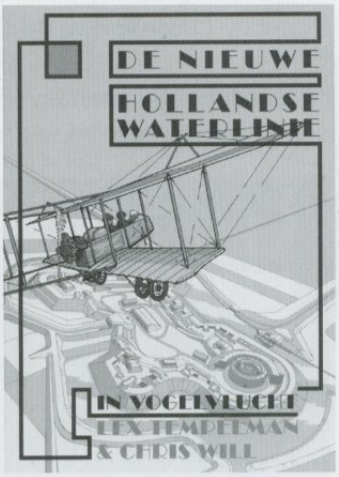

Marc Vermeeren
Adolf Hitler, zwerver, soldaat, politicus (1908-1923)
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2009
378 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-814-0
€ 24,95

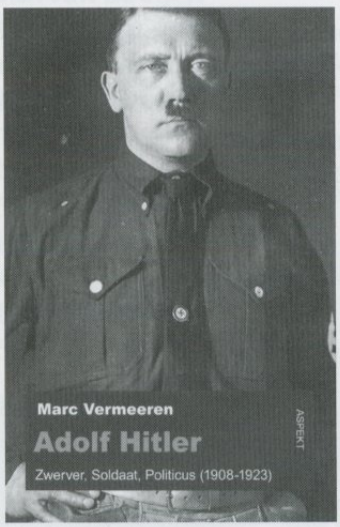

Aad Wagenaar
Rotterdam mei '40. De slag, de bommen, de brand
Uitgeverij just Publishers, Hilversum, 2009
334 p., geïll., geb. met stofomslag
ISBN 978-90-7789-593-1
€ 21,95

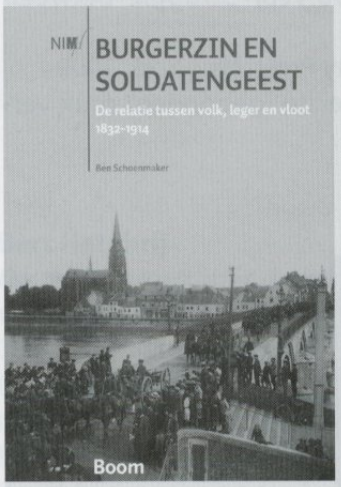

Ben Schoenmaker
Burgerzin en soldatengeest. De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914
Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2009
506 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-8506-708-5
€ 39,50

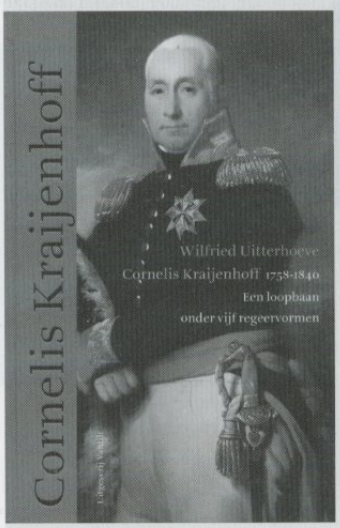

Wilfried Uitterhoeve
Cornelis Kraijenhoff 1785-1840. Een loopbaan onder vijf regeervormen
Uitverij Vantilt, Nijmegen, 2009-08-19
471 p., geïll., gebonden
ISBN 978-94-6004-013-9
€ 29,95

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

22 november 2009
3 januari 2010

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - Overdag: 015 260 21 99 - na 18.00 uur 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Mutaties op de ledenlijst

Het bestuur heeft de droeve plicht u mee te delen dat zijn overleden:

- mr. C.A. Bos
  Gravin van Burenlaan 9, 2224 GG Katwijk
- Ed. Ragas
  Postbus 111, 5110 AC Baarle-Nassau

Dat zij mogen rusten in vrede.

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):

- G.W. Berkers
  Vrijthof 6, 5821 BG Vierlingsbeek,
  T 0478 63 11 23, E gerard@berkers.com
  (a3, a5, b6, c1, c2, c3, c6, c7, c9, c10)
- R.P.F. Bijkerk
  Dijkstraat 88, 3904 DH Veenendaal,
  T 0318 51 71 24, E rpf.bijkerk@planet.nl
  (a5, b1, b3, b9, b14, c1, c10)
- P. Flos
  NAPO 656, 3509 VP Utrecht,
  T 0096 393 3454300, E paulflos@hotmail.com
  (a3, a5, b10, b14, c6)
- mw. M.A. de Groot
  Hoefloo 5, 1251 EA Laren,
  T 035 533 49 70, E ma.degroot@kpnmail.nl
  (b1, b3, b7)
- A. Harmanny
  Enny Vredelaan 247, 3584 ZH Utrecht,
  T 06 42 37 11 56, E azarja@gmail.com
  (a3, b3, b9)
- N. van Lith
  Bezuidenhoutseweg 335a, 2594 AR Den Haag,
  T 06 12 66 45 68, E nicovanlith@hotmail.com
  (algemeen)
- M.A. Maaskant
  Thomas Vlughstraat 3, 3223 RL Hellevoetsluis,
  T 0181 31 46 77, E mamaaskant@hetnet.nl
  (a6, b1, b7, b9, b10)
- G.J. van Ojen
  Hengelolaan 617, 2544 GB Den Haag,
  T 070 391 34 03, E gerkono@hotmail.com
  (a5, b11, b14, c6, c9)
- J. Onderstal
  Antwerpenstraat 552, 4826 HL Breda,
  T 076 587 18 88, E jonderstal@msn.com
  (a5, b3, b10, b13)
- E.H. Slingerland
  Valkhof 85, 3362 GD Sliedrecht,
  T 0184 44 76 54, E erikslingerland@planet.nl
  (b6, c6, c10)
- D.J. Tang,
  Leidsegracht 18, 1016 CL Amsterdam,
  T 020 625 29 14, E zappade@xs4all.nl
  (b1, b6, b7, b10, b11)

Lidmaatschap hernieuwd:

- R.E. de Wit
  Dr. Kuyperlaan 4, 1981 CD Velsen-Zuid

Wijzigingen in (post-)adres:

- M. Kruijswijk
  Huibert van Eijkenstraat 92, 1411 TN Naarden
- E. Meinsma
  Kamgras 140, 8935 ER Leeuwarden

Geroyeerd
wegens het niet betalen van de contributie:

- Th.R.H.G. van Mun
  Wagenaarstraat 269, 5343 CG Oss

Wil Zaagman jr.

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M van Hoof
E info@marsethistoria.nl

- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
  drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
  E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
  M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK, Den Haag, T 070 363 43 91 en J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@orange.nl

- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
  dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E PC.Boer.01@NLDA.NL
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
  P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis
Coördinator: dr. S.J. de Groot - E grootares@hetnet.nl

- ***b9 Mariniers:***
  B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, T 06 20 89 69 04, E Mondriaan@veteranen.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
  info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl

- ***c1 Uniformen:*** E info@marsethistoria.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** info@marsethistoria.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
  W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, T 0578 61 21 38, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
  mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
  J.W.H. van Campen, Weidebloemenweg 73, 9302 AC Roden, T 050 501 82 14, E joopvancampen@yahoo.com
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
  G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma, drs. B.G.J. Elias, H. Muller, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
J.A.C. Bartels, voorzitter
Drs. R. de Winter, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Mr.W.J. Zaagman, penningmeester

Drs. J.P.C.M. van Hoof
Mevr. M. Groen
Drs. A.J. van der Peet
Drs. L.Ph. Sloos
J.W.H. Sonnemans

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
Kosten € 27,50 per jaar (buitenland € 35,-), over te maken naar rekeningnr. (Rabobank Amersfoort) 1478.89.537. t.n.v. Mars et Historia (buitenland BIC is RABONL2U en de IBAN NL44 RABO 0147 8895 37).

Ledenadministratie
Mr. W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
T 033 494 04 85

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

d'Oriënt

No. 31 — 2 AUGUSTUS 1941

40 ct.

IN DIT NUMMER: Een nieuw feuilleton „MISS SHERIFF"